

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Pavčina Čírtková

Domáci násilí a jeho prevence

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Josef Zapletal, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 8.3. 2009

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

Obsah

Úvod.....	4
1. Pojem domácího násilí	5
1.1. Definice	5
1.2. Znaky domácího násilí	6
1.2.1. Prostředí	6
1.2.2. Formy	6
1.2.3. Dynamika	7
1.2.4. Aktéři domácího násilí	9
1.3. Příčiny domácího násilí	9
1.3.1. Jednofaktorové teorie	9
1.3.2. Multifaktorové teorie	11
2. Klasifikace domácího násilí.....	12
3. Prevalence domácího násilí	17
3.1. Metodika výzkumů.....	17
3.2. Výskyt domácího násilí	18
4. Oběť domácího násilí.....	20
4.1. Viktimologie v oblasti domácího násilí.....	20
4.1.1. Osobnost oběti	21
4.2. Viktimnost.....	23
4.3. Typologie.....	24
4.4. Primární viktimizace.....	24
4.5. Sekundární viktimizace	27
4.6. Oběť v trestním řízení	28
4.7. Nepřímá viktimizace - dítě jako svědek domácího násilí.....	30
5. Pachatelé domácího násilí.....	31
5.1. Klasifikace pachatelů domácího násilí	31
6. Prevence domácího násilí.....	36
6.1. Sociální prevence	36
6.1.1. Kriminalizace domácího násilí.....	36
6.2. Situační prevence.....	38
6.3. Viktimologická prevence	38
6.4. Multidisciplinární projekty	39
6.5. Intervence v případech domácího násilí.....	39
6.6. Primární prevence.....	43
6.7. Sekundární prevence.....	44
6.8.1. Terapie pachatele	44
Literatura	46
Shrnutí.....	48
Summary	50

Úvod

Téma této práce – domácí násilí a jeho prevence – představuje rozsáhlý a složitý fenomén, jemuž je ve světovém měřítku věnována pozornost zhruba posledních čtyřicet let a v českých poměrech potom v zásadě až poslední desetiletí. Za tuto dobu se zjevu zcela opomíjeného stalo etablované téma kriminologické, psychologické, medicínské i právní. Chronické násilí páchané v soukromí na blízkých osobách bylo vzhledem ke své četnosti a závažnosti, kterou odhalila řada výzkumů, pojmenováno jako problém nejenom kriminologický, ale také a na prvním místě společenský.

Díky profesi své blízké příbuzné, forenzní psycholožky, jsem měla a mám příležitost seznámit se s problematikou domácího násilí blíže a z jiných úhlů než striktně vědeckých. Zkušenost, že za každým případem v kriminální statistice se skrývá živý příběh, o to palčivější, že se odehrává tam, kde každý očekává bezpečí a ochranu, tedy uvnitř rodiny, mě dovedla zpět k obecným východiskům a otázkám, co mají tyto živé případy společné a je-li možné jejich výskyt omezit, případně jak.

Úkolem této práce je tedy jednak podat stručný přehled o současném stavu poznání fenoménu domácího násilí a nastínit cesty, jakými se zkoumání může ubírat do budoucna, jednak popsat možné formy prevence domácího násilí a problémy, se kterými se aplikace preventivních opatření setkává.

Členění práce se snaží sledovat logický postup od obecného ke konkrétnímu, když nejdříve vymezuje pojem domácího násilí, klasifikuje jeho základní podoby a popisuje jeho etiologii, pokračuje nástínem problematiky obětí i pachatelů a končí oblastí prevence.

Nutno dodat, že výzkum ještě zdaleka není u konce, naopak každý nový poznatek či vědecký přístup nastoluje řadu dalších otázek o povaze a příčinách domácího násilí. Je to dáno nejenom relativním „mládím“ tématu, ale také kontroverzností některých jeho aspektů (ženy v roli pachatelek, narušení privátního rodinného prostoru, role chudoby, rasy nebo např. alkoholismu jako příčiny domácího násilí). Je na badatelích, zda se těmito kontroverzemi nechají omezit, nebo je naopak využijí k postihu problematiky v její složitosti a mnohohrstevnosti.

1. Pojem domácího násilí

1.1. Definice

Definice domácího násilí není ani po více než třiceti letech, kdy je tomuto pojmu věnována soustředěná pozornost, jednotná. Zatímco rozdíly v normativní úpravě různých států jsou pro vědecké účely (mimo právní komparatistiku samozřejmě) v zásadě bezpředmětné, rozdíly v definicích, se kterými pracují nejrůznější kriminologické studie, analýzy, průzkumy apod., přinejmenším komplikují využití těchto pramenů.¹

Nejčastěji se tyto rozdíly týkají vymezení chování, které je za domácí násilí považováno. Příkladem **nejužšího pojetí domácího násilí**, kdy je za ně považováno pouze násilí fyzické, je australský výzkumný projekt Women's Safety Australia z roku 1996, který definoval domácí násilí jako jakýkoli výskyt, pokus nebo výhružku fyzickým nebo sexuálním napadením ze strany současného nebo bývalého partnera.²

V dnešní době nicméně jednoznačně převládá **širší pojetí domácího násilí**, tj. pojetí zahrnující vedle fyzického, případně sexuálního, i psychické a ekonomické násilí. Toto pojetí je zastáváno jak v normativních úpravách problematiky domácího násilí³, tak v definicích odborných organizací⁴, v dokumentech přijímaných na mezinárodní úrovni⁵ i v interních dokumentech policejních složek, které si pojem domácího násilí vymezují pro účely své práce⁶.

Některé definice se omezují na demonstrativní výčet jednání, které se považuje za domácí násilí, jiné ho obecně popisují nebo akcentují následky, které takové jednání přináší. Jihoafrický zákon o domácím násilí (Domestic Violence Act) vedle již zmíněného výčtu jednání, které je považováno za domácí násilí, obsahuje i obecnou definici a sice: „...jakékoli kontrolující nebo hrubé chování, které poškozuje zdraví, bezpečnost nebo blaho jiné osoby...“⁷ Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy z roku 1985 o násilí v rodině navíc zdůrazňuje i omisivně páchané násilí, když popisuje domácí násilí jako: „každé konání či opomenutí, které poškozuje život, fyzickou či psychickou integritu nebo svobodu osoby nebo které závažným způsobem poškozuje rozvoj její osobnosti.“⁸

Další rozdíly v chápání pojmu domácího násilí se týkají jeho aktérů. Především v anglické literatuře se o domácím násilí (domestic violence, domestic abuse) hovoří převážně

¹ Viz kap. 3. 1.

² Martinková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 89.

³ Např. jihoafrický zákon o domácím násilí vymezuje domácí násilí jako: „... fyzické týrání nebo výhružky fyzickým násilím, sexuální násilí nebo výhružky jím, psychické a verbální násilí, citové vydírání, harassment, sledování partnera, poškozování či ničení majetku nebo vstup do partnerova obydlí bez jeho souhlasu, pokud partneri nežijí ve společné domácnosti.“ Viz: Martinková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 88.

⁴ Podle Americké asociace psychologů (American Psychological Association) jsou domácím násilím „činy fyzického týrání, sexuálního zneužívání a špatného psychologického zacházení“. Viz: Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 9.

⁵ Pekingská deklarace o odstranění násilí páchaného na ženách hovoří o psychickém ponižování, sexuálním násilím a fyzických útocích. Viz Martinková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 88.

⁶ Např. nizozemská policie zahrnuje pod pojem násilí: fyzické týrání, psychické týrání, zanedbávání, sexuální zneužívání, porušování práv a finanční vykořisťování. Viz: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002.

⁷ Martinková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 88.

⁸ Tamtéž.

jako o násilí mezi intimními partnery, zatímco v německy mluvících zemích je tento pojem vztahován na celou rodinu, resp. domácnost. Dnes již překonaným pojetím je chápání domácího násilí jako násilí, jehož oběťmi jsou výhradně ženy a pachatelé pouze muži, případně násilí, jež se odehrává pouze v heterosexuálních svazcích.⁹

Tato práce vychází z nejširší definice domácího násilí, tj. chápe domácí násilí jako fyzické, sexuální nebo psychické násilí mezi jakýmkoli blízkými osobami. Důraz bude nicméně kladen především na násilí mezi intimními partnery a to z několika důvodů. Předně se podle statistik jedná nejen o nejčastější formu domácího násilí, ale o nejčastější formu násilí vůbec, dále jiné oblasti (např. násilí v homosexuálních vztazích nebo násilí vůči starším lidem) nejsou zatím natolik prozkoumány, jiné (především násilí na dětech) jsou natolik specifické, že jsou jim věnovány samostatné výzkumy a do problematiky domácího násilí se často ani nezařazují.

Pojem domácího násilí se nicméně nevyčerpává pouze výčtem forem násilného jednání a existencí blízkého vztahu mezi agresorem a obětí. Dalšími nutnými znaky, které spoluurčují výskyt domácího násilí, jsou: specifické prostředí, ve kterém se násilí odehrává, tj. soukromí (místo mimo dosah společenské kontroly), specifická dynamika domácího násilí, tj. násilí je opakované, dlouhodobé, vykazující tendenci ke zvyšování intenzity, a v neposlední řadě jasné a trvalé rozdělení rolí agresora a oběti. Teprve jsou-li přítomny všechny tyto znaky, můžeme hovořit o domácím násilí *stricto sensu*. Věnujme se blíže jednotlivým znakům domácího násilí.

1.2. Znaky domácího násilí

1.2.1. Prostředí

Dějištěm domácího násilí je soukromí, privátní prostor, do kterého se oběť s agresorem dobrovolně uchýlila. Společenské normy, včetně právních, chápou tento prostor jako výsostné území jeho obyvatel a garantují jeho ochranu před nevyžádanými zásahy „zvenčí“. To předznamenává řadu specifíků ohledně charakteru domácího násilí i boje s ním. Především zde selhává společenská (veřejná) kontrola. Soukromí rodiny je vysoce ceněno, bezprostřední okolí i široká veřejnost vnímají zásah do tohoto soukromí až jako *ultima ratio*. Agresor tak získává pocit nepostižitelnosti za své jednání, oběť je sekundárně viktimizována vědomím, že se v jejím soukromí odehrává něco, před čím okolí „zavírá oči“. Násilná činnost je tak těžko odhalitelná a vykazuje vysokou míru latence.

1.2.2. Formy

Vedle již výše zmíněného násilí fyzického a psychického, popřípadě sexuálního se dnes hovoří také o násilí ekonomickém. Někteří autoři navíc uvádějí násilí sociální.¹⁰

Fyzické násilí na sebe v konkrétním případě může brát podobu bití, ohrožování zbraní, znehybňování, vyčerpávání příkazováním nesmyslné práce, odpírání základních životních potřeb (spánku, potravy) ad. Jako jediná uvedená forma zanechává zpravidla viditelné stopy ve formě tělesných poranění, což usnadňuje dokazování.

⁹ Byť hlavně ve vědeckých kruzích v USA je feministické, resp. genderově podmíněné vnímání domácího násilí stále aktuální a rozsah či závažnost jiných forem domácího násilí jsou zpochybňovány. Viz např.: Yllö, A. K.: *Through a Feminist Lens*. In: Cavanaugh, M. M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: *Current Controversies on Family Violence*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 19-32.

¹⁰ Čírtková, L.: *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada, 2008, s. 10.

Psychické (emocionální) násilí se realizuje například zastrašováním, vyhrožováním sebevraždou, opuštěním rodiny nebo ublížením dětem, neúměrným kritizováním, ponižováním apod. V protikladu k fyzickému násilí se o něm také hovoří jako o násilí neviditelném.

Sexuální násilí spočívá nejobecněji řečeno v omezování osobní svobody v sexuální oblasti.

Ekonomickým násilím rozumíme neúměrnou kontrolu finančních prostředků oběti, často spojenou s jejich odnímáním, případně nucení oběti k tomu, aby agresora finančně zajišťovala.

O **sociálním násilí** hovoříme tam, kde násilník nepřiměřeně kontroluje sociální kontakty oběti, eventuálně oběť zcela sociálně izoluje.

Není nutné zdůrazňovat, že tyto formy násilí se v praxi vyskytují s různou intenzitou a v různých kombinacích.

Formy domácího násilí, případně četnost jejich výskytu byly prvními zkoumanými aspekty domácího násilí a dá se říci, že dnes jde v kriminologickém bádání o uzavřenou kapitolu. V praxi jsou nicméně tyto poznatky stále důležité, ať už pro účely normativního řešení problematiky domácího násilí a jeho prevence, pro účely praktické práce policie a dalších orgánů činných v trestním řízení nebo pro poradenskou a terapeutickou činnost sociálních služeb.¹¹

1.2.3. Dynamika

Jak už bylo uvedeno, o domácí násilí se jedná tam, kde k násilným incidentům dochází opakovaně, dlouhodobě a jejich intenzita se postupem doby zvyšuje. První autorkou, která popsala cyklický charakter domácího násilí, byla už v roce 1979 americká psycholožka L. Walkerová, když rozlišila tři fáze násilného cyklu¹²:

- fázi narůstání napětí (fázi tenze),
- fázi násilí a
- fázi líbáněk.

Podoba **fáze narůstání napětí** je přesně vystižena jejím názvem. Většinou nedochází k otevřenému násilí, a pokud ano jedná se spíše o mírné incidenty v podobě výhrůžek či facek. Jinak je tato fáze doprovázena spíše verbální agresivitou, nadávkami, neustálou kritikou apod. Ohrožená osoba se snaží buď zmírnit napětí a předejít explozi násilí opatrností, přehnanou starostlivostí či úzkostnou péčí. Naopak někteří autoři popisují chování potenciální oběti jako suverénní, sebevědomé a nepodrobné, a to především ve vztazích, kde se cyklus domácího násilí ještě nerozvinul. Agresor pak ve snaze udržet své otřesené mocenské postavení v rodině či partnerství přistoupí k nejzazšímu prostředku prosazení své vůle – násilí.¹³ Naopak ve vztazích, kde se cyklus násilí už několikrát opakoval, může být takové chování oběti výrazem paradoxní snahy výbuch násilí vyprovokovat a celý proces tak urychlit

¹¹ Například praktická aplikace institutu vykázaní násilné osoby se nutně odvíjí od zmapování a identifikace konkrétních projevů domácího násilí. Zákon č. 135/2006 Sb. vyžaduje, aby policista využil tohoto institutu, lze-li na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že dojde k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti. Policista by tedy měl být schopen posoudit, zda se v dané situaci jedná o tak závažnou formu násilného jednání, která splňuje uvedená kritéria.

¹² Hovoří se také o spirále násilí nebo koloběhu násilí.

¹³ Gjuríčová, Š. – Kocourková, J.: Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 79.

či získat alespoň zdánlivou kontrolu nad situací nebo mít jistotu, že se vše odehraje beze svědků.¹⁴

Fáze násilí je relativně krátká, může trvat několik minut nebo hodin. Napětí z předchozí fáze eskaluje v otevřené násilí, oběť často končí s vážnými poraněními, ale může dojít i k usmrcení. Oběť násilí pasivně přijímá, snaží se minimalizovat následky útoku, stahuje se do sebe, má pocit izolace, nedosažitelnosti pomoci. 24 až 48 hodin po útoku dochází k emočnímu zhroucení, které může být provázeno různými projevy disociace.

Fáze líbánek je obdobím klidu a usmiřování. Násilná osoba se omlouvá, slibuje, že se násilí již nebude opakovat, je závislá na opětovném přijetí a odpuštění, sama vůči sobě pociťuje ambivalentní vztah.¹⁵ V počátcích násilného vztahu trvá tato fáze nejdéle, postupem doby se výrazně zkracuje, až téměř vymizí a fáze násilí v podstatě okamžitě přechází do fáze tenze.

Konkrétní průběh cyklu, začátek a konec jednotlivých fází, je těžké předvídat, neboť je závislý na řadě situačních faktorů.

Zahraniční literatura někdy tento cyklus obohacuje, když rozeznává celkem šest fází:¹⁶

- **Fáze narůstání tenze** - v agresorovi narůstá napětí, které ventiluje prudším, agresivnějším chováním.
- **Překlenovací fáze** (stand over phase) - oběť vzhledem k předchozí zkušenosti s násilím zažívá pocity bezmoci a strachu.
- **Fáze násilí.**
- **Fáze lítosti** - pachatel na jednu stranu cítí lítost nad svým jednáním, zároveň ho ale zlehčuje, odpovědnost za něj svaluje na oběť.
- **Přesvědčovací fáze** (pursuit phase) - pokud oběť násilný vztah opustí nebo alespoň projeví snahu ho opustit, pachatel se obvykle snaží udržet ji ve vztahu všemi možnými způsoby. Přesvědčování může mít podobu proseb, slibů, darů, ale také výhružek nebo přímo násilí. Právě v této fázi dochází k největšímu počtu fyzických napadení končících závažným zraněním nebo smrtí.
- **Fáze líbánek** – nastává, pokud oběť podlehe nátlaku a v soužití s agresorem pokračuje.

K cyklu násilí ještě několik poznámek: časový průběh cyklu je proměnlivý, do značné míry nepředvídatelný, s tendencí ke zkracování intervalů mezi jednotlivými fázemi. Ne vždy se ve vztahu vyskytují všechny tyto fáze, především fáze líbánek buď časem vymizí, nebo se neobjeví vůbec. „Explozí“ násilí v násilné fázi se nevyčerpává veškeré agresivní chování, které se ve vztahu odehrává, zejména psychické týrání ve formě neúměrné kontroly partnera se často vyskytuje v průběhu celého cyklu.

Cyklus domácího násilí společně s konceptem tzv. naučené bezmoci tvoří dva klíčové znaky **syndromu týrané ženy** (battered woman syndrome), tak jak byl popsán L. Walkerovou.¹⁷ Vysvětlují z psychologického hlediska, proč oběť není schopná opustit násilný vztah. Walkerová má za to, že právě střídání milujícího chování s násilným udržuje oběť ve vztahu a odrazuje ji od odchodu, neboť je neustále udržována v naději, že se násilný partner polepší. Motivace a později vůbec schopnost problém řešit je silně oslabená, oběť vyčerpaná neopodstatněnými a neočekávatelnými změnami nálad ztrácí schopnost reálného náhledu.¹⁸

¹⁴ Buskotte, A.: Z pekla ven - Žena v domácím násilí. Brno: Computer Press, 2008, s. 64.

¹⁵ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 38.

¹⁶ Tamtéž, s. 39-40.

¹⁷ Walker, L. E. A.: The Battered Woman Syndrome. New York: NY Springer Publishing Company, 1984.

¹⁸ Blíže k syndromu naučené bezmoci viz kap. 4.1.

1.2.4. Aktéři domácího násilí

První reflexe domácího násilí jako závažného společenského problému se objevila v 70. letech 20. století v USA zásluhou feministického hnutí. Zpočátku byl tedy tento jev chápán čistě jako problém násilného chování mužů vůči ženám. Mohli bychom hovořit o **feministickém** nebo také **genderovém pojetí domácího násilí**. Feministky samozřejmě vnímaly i tu skutečnost, že oběťmi mužské agrese se stávají i děti. Konečně násilí páchané na dětech bylo systematicky zkoumáno už od počátku 60. let, kdy si začali rentgenologové a chirurgové všimnout neobvyklých nálezů zranění dětí, které posléze vedly k identifikaci tzv. syndromu týraného dítěte.¹⁹

Výzkumy výskytu násilí v rodině ale záhy ukázaly, jak komplikovaným jevem domácí násilí je: oběťmi se nestávají pouze ženy - partnerky a děti, ale i muži, rodiče, prarodiče, sourozenci atd. Vedle sebe tedy stojí nejenom násilí páchané na ženách a násilí páchané na mužích, ale i **násilí mezi partnery** jako takové a **násilí mezigenerační**. Vystává otázka, zda je na místě chápat domácí násilí jako jednotný fenomén, jenž má být vysvětlen určitou „všezahrnující teorií“²⁰, nebo zvolit diferencovanější přístup, který vnímá a vysvětluje jednotlivé podoby násilí rozdílně. Odpověď se liší podle toho, kdo tuto otázku klade. Pro účely potírání domácího násilí v nejširším slova smyslu ať už na úrovni mezinárodní, nebo na úrovni státní (např. v podobě jeho trestního postihu) je bezpochyby vhodné vycházet z univerzálního pojetí domácího násilí jako násilí, které se odehrává mezi jakýmkoli spouližijícími osobami a splňuje další znaky popsané výše. Pro vědecké účely je ovšem nutné respektovat odlišnosti jednotlivých podob domácího násilí, ať už se zkoumá osobnost oběti, motivace pachatele, možnosti prevence atd.

V současné době je bezesporu nejlépe popsána „klasická“ varianta domácího násilí, tzn. násilí páchané mužem na ženě v trvalém partnerském svazku. Týrání dětí je také předmětem dlouhodobého výzkumu, ovšem pro svá specifika bývá traktováno samostatně. Oblasti jako násilí žen vůči mužům, násilí páchané potomky na svých rodičích či prarodičích, často důchodového věku, nebo násilí v homosexuálních svazcích jsou zatím prozkoumány méně.

1.3. Příčiny domácího násilí

Teorií pokoušejících se vysvětlit kauzalitu domácího násilí je celá řada. Vývojově starší jsou teorie jednofaktorové, které se snaží vysvětlit příčiny domácího násilí z pozic biologie, psychologie nebo sociologie. Vznik těchto teorií se opíral o analýzu individuálních případů a i dnes přinášejí cenné poznatky, nicméně současnost se přiklání k teoriím multifaktorovým, které lépe vystihují jev domácího násilí v jeho mnohovrstevnosti a komplexnosti.²¹

1.3.1. Jednofaktorové teorie

Biologické, resp. biologicko-genetické teorie se pokoušely vysvětlit obecné predispozice k násilnému chování jako takovému. Specifické situace domácího násilí však vysvětlit nedokázaly.

¹⁹ Gjuríčová, Š. – Kocourková, J.: Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 16.

²⁰ Cavanaugh, M. M. – Gelles, R. J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 21.

²¹ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 111-115.

Psychologické teorie se zaměřují na osobnost agresora. Představitelé tohoto přístupu se soustředí na vytváření psychologických profilů „typických“ pachatelů. Zastávají názor, že příčiny domácího násilí tkví v poruchách osobnosti násilné osoby a její psychopatologii.²² Obdobně jako u viktimologie i zde je někdy psychopatologizace pachatelů domácího násilí označována za nemístnou s tím, že mnoho násilníků je bez klinických příznaků a jejich problém tkví spíše v oblasti interiorizace a respektování sociálních norem. Naopak zastánci těchto teorií se brání tím, že jiné, především sociologické, resp. feministické teorie, nevysvětlují nerovnoměrný výskyt domácího násilí, tedy proč je většina mužů nenásilná, když jsou vlivu společnosti vystaveni všichni muži stejně.

Jiným psychologickým východiskem vysvětlujícím kauzalitu domácího násilí je **vztahový (interakční, systemický) model**²³, který ukazuje na vzájemnou vazbu násilníka a oběti. Všimá si toho, že útoku agresora předchází určité chování oběti apod. Zdůvodňování násilí interakcí pachatele a oběti je ovšem problematické, časový sled událostí zde bývá zaměňován za příčinný sled²⁴, násilník je „omlouván“, oběť naopak sekundárně viktimizována.²⁵

Sociologické teorie se do jisté míry překrývají s **koncepcemi feministickými**²⁶, které vnímají násilí jako produkt „typicky mužské“ společnosti a příčinou domácího násilí jsou podle nich sociokulturní jevy spočívající ve vzniku, rozdělení a uplatňování moci ve společnosti.²⁷ Mimo feministickou platformu se sociologie při vysvětlení domácího násilí soustředí na **analýzu postavení a fungování rodiny** v současné společnosti. Jako zdroje domácího násilí pak figurují proměny rodiny, ochrana soukromí a tlaky, kterým čelí partnerské soužití.²⁸

Loseke²⁹ aplikuje obecné sociologické teorie příčin kriminality na problematiku domácího násilí. Z **teorie sociální kontroly** dovozuje, že i pro pachatele domácího násilí platí, že jejich chování ovlivňuje vazba na ostatní osoby a na sociální instituce a strach z trestu. Čím je tato vazba slabší, tím pravděpodobnější je použití násilí. Podobně strach z uvěznění odrazuje od násilí ty, kteří si cení vazeb na domov, zaměstnání a komunitu.

Teorie zdrojů (resource theory) osvětluje vztah mezi příjmy (zdroji) a násilím. Jedním ze zdrojů, který může být využit k vyřešení konfliktů je i síla, resp. násilí. Loseke uvádí příklad majetných rodičů, kteří mohou své děti potrestat tím, že jim odejmou některé hmotné požitky, naproti tomu nemajetní rodiče, kteří nemají dítěti co vzít nebo zakázat, se mohou rychleji uchýlit k použití síly. Podobně muži s vysokými příjmy a sociálním statutem mají podle Loseke k dispozici řadu „zdrojů“, jejichž odejmutím mohou ženu „potrestat“, aniž by museli použít násilí.³⁰

Z hlediska **pojetí rodiny jako sociální instituce** upozorňuje Loseke na fakt, že řada institucionálních charakteristik rodiny může být zároveň rizikovým faktorem pro vznik domácího násilí. Např. privátnost rodiny, která se stoupající mírou může vést až k sociální

²² Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 41.

²³ Gjuríčová, Š. – Kocourková, J.: Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 14-15.

²⁴ Tamtéž, s. 78.

²⁵ Cavanaugh, M. M. – Gelles, R. J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 41.

²⁶ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 41.

²⁷ Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. In Psychologie dnes, č. 1, 2001, s. 14-16.

²⁸ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 41.

²⁹ Cavanaugh, M. M. – Gelles, R. J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 42-44.

³⁰ Viz také Vymětalová, S.: Domácí násilí: přirozený jev? K postojům české společnosti k problematice domácího násilí. Sociologický časopis, 2001, č. 1, s. 119.

izolaci, a je tak živnou půdou pro násilí, genderový základ rozdělení rolí v domácnosti nebo přesvědčení, že rodiče mají právo a povinnost vést své děti k disciplíně.

1.3.2. Multifaktorové teorie

Pro praxi je bezesporu užitečné vycházet z **integrovaného modelu**, který výše uvedené jednofaktorové teorie kombinuje a rezignuje na striktně kauzální přístup, když směšuje příčiny, zdroje i facilitující okolnosti.³¹ Za tuto cenu ovšem přiléhavě postihuje všechny faktory, které se na vzniku kriminality podílejí. Z toho vycházejí i soudobé multifaktorové teorie, z nichž nejznámější a v oblasti domácího násilí nejcitovanější je **Duttonův kauzální model**.³²

Dutton identifikoval čtyři roviny příčin domácího násilí:

- makrosystém,
- exosystém,
- mikrosystém a
- ontogenetickou rovinu (hovoří se také o individuálních faktorech)³³.

Makrosystém vytváří rámec pro udržování domácího násilí a jeho bagatelizaci. Jedná se o společenské normy, předsudky, reakce společnosti apod.

Exosystém tvoří bezprostřední sociální okolí jednotlivce. Patří sem formální i neformální sociální struktury, které ovlivňují chování jedince. Konkrétně bude mít na iniciaci domácího násilí vliv postavení a problémy rodiny nebo reakce institucí na domácí násilí.

Mikrosystém reprezentuje samotná rodina, to, jak je distribuována moc a kontrola uvnitř rodiny, a typy interakce mezi jejími členy.

Ontogenetická rovina představuje individuální psychologické charakteristiky pachatele i oběti.

V konkrétních případech se některé faktory nemusí uplatnit vůbec, jiné budou mít na násilí stěžejní podíl. Pro účinné zastavení domácího násilí, pomoc jeho aktérům a prevenci opakování násilí v budoucnosti je nutné pečlivé zkoumání nejenom projevů domácího násilí, ale i jeho kauzality.

³¹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 42.

³² Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 114.

³³ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 42.

2. Klasifikace domácího násilí

Moderní výzkum v oblasti domácího násilí usiluje o spojení východisek dosavadních studií. Ty se na jedné straně soustředily na popsání forem domácího násilí, na druhé na analýzu jeho dynamiky. Dnes tato pojetí nahradil **komplexní přístup** zkoumající jak formu, tak četnost a intenzitu násilných incidentů a jejich vývoj v průběhu času.³⁴ Výsledkem je identifikace určitých vzorců (typů, modelů) domácího násilí. Na základě takové klasifikace je pak v praxi možné vyvinout diferencovanější a účinnější strategie prevence domácího násilí. Ačkoli různé studie používají různou terminologii, jejich výstupy se v hlavních rysech shodují.

První taková klasifikace pochází z Německa.³⁵ V roce 2004 zde byla publikována reprezentativní studie, která mapovala údaje o partnerském násilí na ženách.³⁶ Z analýzy 756 případů domácího násilí vyšlo najevo, že pro diferenciaci vzorců domácího násilí jsou rozhodující dvě následující kritéria:

- jak často se daná forma násilí ve vztahu vyskytuje a
- jaké intenzity dosahuje.

Výzkumy, které z těchto kritérií vycházely, rozlišily tři vzorce domácího násilí³⁷:

- ojedinělé incidenty s malou intenzitou,
- incidenty se střední četností i intenzitou a
- incidenty s vysokou četností i intenzitou.

Jednotlivé vzorce jsou spojeny s odlišnými psychologickými a právními důsledky, liší se průběhem viktimizace a stojí za nimi různé typy pachatelů.

Pro praxi se nicméně ukázala přístupnější klasifikace finské autorky **Piispa**³⁸, která zohledňuje i délku trvání násilí. Piispa rozlišuje čtyři varianty domácího násilí:

- epizodu v minulosti (episode in the past),
- mentální mučení/psychické týrání (mental torment),
- krátkou historii násilí (short history of violence) a
- partnerský terorismus (partnership terrorism).

Epizoda v minulosti znamená, že násilí se ve vztahu vyskytlo pouze ojediněle, epizodicky a dále se ve vztahu neobjevuje. Násilník obvykle netrpí výraznější poruchou osobnosti, oběť není traumatizována, může se svobodně rozhodnout, zda vztah opustí či nikoli. Je otázkou, do jaké míry je v tomto případě namístě hovořit o domácím násilí

³⁴ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 11-12.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland. Údaje o výzkumu jsou dostupné na internetové adrese: www.bmfsfj.de/Forschungsnetz/Forschungsberichte.

³⁷ Kavermann, B.: Zusammenhang von häuslicher Gewalt gegen Mutter mit der Gewalt gegen Töchter und Söhne - Ergebnisse neuer deutscher Untersuchungen. In: Hoffmann, J. – Wondrak, I. (ed.): Häusliche Gewalt und Tötung des Intimparters. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.

³⁸ Piispa, M.: Complexity of patterns of Violence Against Women in Heterosexual Partnerships. Violence Against Women, 2002, Vol. 8, s. 873-900.

vzhledem k tomu, že nedochází k jeho opakování, eskalaci a nevede k trvalému rozdělení rolí agresora a oběti.

Psychické týrání je popsáno výše jako jedna z forem domácího násilí. Ve spojení s jinými formami je přítomno v zásadě vždy, protože fyzické nebo sexuální násilí je vždy spojeno s psychickou traumatizací. Samo o sobě se v takové intenzitě, aby vedlo k jasnému asymetrickému rozdělení rolí násilné a ohrožené osoby vyskytuje méně často. Určující je úmysl agresora oběť zastrašit, ponížit, devalvovat, ale zároveň subjektivní vnímání tohoto jednání ze strany oběti jako jednání, které ji ohrožuje, snižuje její lidskou důstojnost, které vede k tomu, že z partnera má intenzivní strach. Identifikovat čistě psychické násilí je obtížné, tím spíše má-li identifikace sloužit pro aplikaci trestního nebo správního opatření (vykázání, přestupek).³⁹

Vzhledem k těžko zjistitelným důkazům psychického týrání se nabízí otázka záměrného předstírání týrání, tedy problematika tzv. „falešných obětí“. Takové předstírání může být motivováno účelově (falešná oběť se chce partnerovi pomstít, poškodit ho, získat vůči němu určitou výhodu), může se ale také jednat o projev psychopatologie (histriónskou poruchu osobnosti nebo paranoidní osobnost).⁴⁰ V takových případech je osoba přesvědčená, že je týraná, ale ve skutečnosti tomu tak není. Svou roli může sehrát i vliv médií - někteří lidé mají tendenci identifikovat se s určitým mediálním tématem, samy se „diagnostikovat“ a následně vyhledávat pomoc odborníků i státních orgánů.⁴¹ Počty nepravých obětí jsou nicméně nízké a nelze jimi zpochybňovat autenticitu výpovědí skutečných obětí domácího násilí.

Vraťme se ke klasifikaci typů domácího násilí podle Piispa. Dalším vzorcem, který identifikovala, je tzv. **krátká historie násilí** (short history of violence). Je pro něj charakteristický výše popsaný cyklický charakter násilí, které se koncentruje do občasných krátkých úseků, po kterých následují dlouhá období klidu. Časově dominuje fáze narůstání napětí (první fáze) a fáze líbánek (fáze třetí). Fáze násilí přichází v poměrně dlouhých intervalech, obvykle maximálně jednou za půl roku. Tento vzorec se objevuje zejména ve vztazích s tradičním patriarchálním uspořádáním, kde se žena podřizuje muži.

Posledním typem domácího násilí podle Piispa je tzv. **partnerský terorismus** (partnership terrorism). Jde o typ nejzávažnější. Násilí se ve vztahu vyskytuje opakovaně a dlouhodobě, vážně traumatizuje oběť, ale také děti, které v rodině vyrůstají. Podle dosavadních výzkumů se tohoto typu násilí dopouštějí pouze muži, často trpící poruchou osobnosti nebo poruchou chování.

Použitím termínu partnerský terorismus se Piispa přibližuje klasifikaci, jejímiž autorkami jsou Američanky **Johnsonová** a **Leonová**.⁴² Rozlišujícím kritériem je pro ně motivace násilné osoby, konkrétně to, jakou roli hraje uplatňování moci a kontroly při vzniku násilného chování. Na tomto základě odvodily dva vzorce domácího násilí:

³⁹ Je nepochybné, že těžké formy psychického týrání závažně ohrožují lidskou důstojnost. Aplikace institutu vykázání je na místě tehdy, když hrozí, že dojde k nebezpečnému útoku proti zdraví, životu, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti (§ 21a odst. 1 zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky), je tedy zřejmé, že závažné psychické násilí (totální sociální izolace oběti, absolutní kontrola, zabraňování v uspokojování základních existenčních potřeb, potravinová a spánková deprivace, stalking atp.) opravňuje policii k aplikaci tohoto institutu. Obdobně může být na místě i trestní postih podle § 215a trestního zákona (týrání osoby žijící ve společném bytě nebo obydlí).

⁴⁰ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 23-24.

⁴¹ K této problematice např.: Bettermann, J.: Falsche Stalking – Opfer. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2005.

⁴² Johnson, M. P. – Leone, J. M.: The Differential Effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence. Journal of Family Issues, 2005, č. 3, s. 322-349.

- intimní terorismus (intimate terrorism)⁴³ a
- situační či běžné párové násilí (situational/common couple violence).

Intimní terorismus je v podstatě shodný s partnerským terorismem, tak jak ho vymezila Piispa. Vzhledem k zaměření studie Johnsonová s Leonovou akcentují fakt, že násilí ve vztahu má instrumentální charakter, je nástrojem k udržení moci a absolutní kontroly nad ohroženou osobou. Ztrátu této výsadní pozice není násilný partner schopen unést, a to do té míry, že pokus o odloučení nebo rozvod může být pro ohroženou osobu velmi nebezpečný.⁴⁴ Pachatel cítí vnitřní potřebu oběť degradovat, ovládat, excesivně ji ubližovat.

Situační či běžné párové násilí je do jisté míry také uplatněním moci nad partnerem, ale násilí je zde výrazněji vázáno na vnější, situační okolnosti. Zatímco intimní terorismus je páchan téměř výlučně muži, k běžnému párovému násilí se uchylují obě pohlaví.⁴⁵ Spouštěčem takového násilí bývají krize nebo konflikty ve vztahu. Jedná se o méně závažný vzorec do jisté míry se překrývající se vzorcem „epizoda v minulosti“ nebo „krátká historie násilí“ podle Piispa.⁴⁶ Fakt, že se jedná o méně závažnou formu domácího násilí ani poněkud zavádějící označení, ovšem nesmí vést k záměně s násilím, které se ve vztahu vyskytuje, aniž by odpovídalo definici domácího násilí, jako jsou hádky, rozepře a spory, které sice mohou vyústit i ve fyzické násilí, ale to se neobjevuje chronicky a především nevytváří zřejmě asymetrické rozdělení rolí ve vztahu.

Všechny výše zmíněné klasifikace vycházejí z kvantitativní výzkumné metody, tedy získávání údajů pomocí standardizovaného dotazování. Naopak kvalitativní, konkrétně narativní metoda byla východiskem výzkumného projektu „Vykázání: poradenství a pomoc“ v SRN.⁴⁷ Účastnice výzkumu volně vypověděly svůj příběh a jejich výpovědi byly vyhodnoceny podle pravidel hermeneutické diagnostiky, která pracuje s analýzou řečového chování. Výzkumníci sledovali zejména čtyři aspekty výpovědi: jak oběti popisují průběh násilných incidentů, jak charakterizují svou schopnost jednat (moc/bezmoc), jak se staví k minulosti a jaké možnosti vývoje vidí. Z výsledků tohoto výzkumu odvodila **Helfferichová**⁴⁸ klasifikaci atypickou nejenom jejím metodickým východiskem, ale také tím, že kromě definování určitého vzorce domácího násilí navrhuje i poradenský postup pro tento vzorec vhodný. Přes odlišnou metodologii je výstup tohoto výzkumu v podstatě identický se závěry výzkumů uvedených výše. Helfferichová rozlišuje čtyři vzorce domácího násilí:

- rychlý odchod (rasche Trennung),
- nová šance (neue Chance),
- pokročilé stadium odloučení (Gewalteskalation in der Trennungsphase) a
- ambivalentní vazba (ambivalente Bindung).

⁴³ V roce 1995 Johnsonová používala ve své klasifikaci namísto termínu intimní terorismus termín „patriarchální terorismus“. Ke změně terminologie nepochybně vedl i tlak na „politickou korektnost“ a genderovou neutralitu výzkumů domácího násilí. (Viz Johnson, M. P.: Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. Journal of Marriage and the Family, 1995, Vol. 57, s. 283-294.)

⁴⁴ Jedná se o tzv. **separační napadnutí**.

⁴⁵ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 13.

⁴⁶ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 13.

⁴⁷ Wissenschaftliche Untersuchung zur Situation von Frauen und zum Beratungsangebot nach einem Platzverweis bei häuslicher Gewalt: Platzverweis - Hilfen und Beratung; údaje o výzkumu dostupné na internetových stránkách: <http://www.soffi-f.de/?q=node/23>.

⁴⁸ Helfferich, C.: Muster von Gewaltbeziehungen – Ein Beitrag zur hermeneutischen Diagnostik. In: Hoffmann, J. – Wondrak, I.: Häusliche Gewalt und Tötung des Intimparters. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.

Pro vzorec **rychlý odchod** je charakteristický rychlý průběh násilí. Partnerský vztah se prudce zhoršuje, násilí eskaluje v několika málo epizodách. Případné vykázaní nebo zadržení násilné osoby je podnětem pro ukončení vztahu. Ohrožená osoba netrpí syndromem týrané ženy, je „akceschopná“, pro případné obnovení vztahu klade jasné podmínky, nevěří falešným slibům násilného partnera. Nejčastěji postihuje tento typ domácího násilí mladá žena žijící v krátkou dobu trvajícím svazku, ať už manželském, nebo neoficiálním. Pro účely terapie i prevence je rozhodující, že oběť není výrazně traumatizována a necítí potřebu psychologické pomoci. Poradenství by se mělo zaměřit na konkrétní otázky související s radikálními životními změnami v životě oběti a nabídnout realistická řešení těchto otázek. Důležité je poskytnout ohrožené osobě čas a prostor, aby se sama rozhodla, zda chce ve vztahu pokračovat. Tlak na odloučení od násilného partnera může být kontraproduktivní.

Vzorec **nová šance** se naopak vyskytuje v dlouhotrvajících svazcích, v nichž se násilí koncentruje do jasně časově vyhraněných úseků, které jsou prokládány dlouhým obdobím normality. Ohrožené osoby nechtějí takový vztah ukončit, chtějí ho pouze „ozdravit“. I z toho důvodu vděčně přijímají vykázaní partnera, protože věří v jeho „výchovné“ účinky. Na oficiální instituce se nicméně obrací až v případě akutního ohrožení. Obvykle sem spadají ženy ve věku třiceti až padesáti let, finančně a materiálně závislé na svých partnerech.

Následující tabulka přehledně charakterizuje vnímání oběti i dynamiku násilí v rámci jednotlivých vzorců.

Vzorec domácího násilí	„Agency“, tj. kognitivní reprezentace vlastních schopností jednat (víra oběti ve vlastní schopnosti řešit situaci)	Perspektiva, tj. jak vnímá oběť minulost a budoucnost	Průběh domácího násilí
Rychlý odchod/odloučení	aktivní, iniciativní přístup k řešení	jasně odděluje minulost a budoucnost	krátká eskalace, potom konec vztahu
Nová šance	silně aktivní a iniciativní oběť, která však volí neefektivní postupy, aktuálně deleguje možnost řešení	přeje si kontinuitu minulosti a budoucnosti	vlny: epizody násilí střídají fáze normality
Pokročilé odlučování	změna, přechod od pasivní k aktivní pozici	jasně odděluje minulost od budoucnosti	Dlouhodobé stupňování násilí a sukcesivní nárůst intence odloučit se, po intervenci zvenčí následuje náhlé ukončení vztahu
Ambivalentní vztah	chronicky pasivní přístup, neefektivní pokusy o řešení	v prožitcích oběti se stále propojuje minulost a přítomnost	cyklus násilí beze změn

Terapeut by měl oběti především pomoci s realistickým náhledem na situaci a nabídnout možnosti jejího řešení. I zde ovšem platí, že na alternativu ukončení vztahu s násilným partnerem reagují oběti odmítavě až agresivně. Jak už bylo řečeno, oběť nechce vztah ukončit, ale uzdravit. Hefferlichová dokazuje, že je to možné, a ačkoli obecně se párová terapie v případech domácího násilí nedoporučuje⁴⁹, u tohoto vzorce lze individuální terapii o párovou doplnit.

Pokročilé stadium odloučení se vyskytuje ve vztazích s dlouhou historií násilí, kdy oběť dochází k závěru, že náprava partnera není možná, a definitivně se rozhoduje k odchodu. Často předchází několik nevydařených pokusů o ukončení vztahu. Z hlediska poradenství oběť očekává podporu ve svém rozhodnutí opustit násilného partnera a také pomoc při řešení praktických otázek v situaci, kdy ztrácí dosavadní existenční jistotu.

Posledním vzorcem je tzv. **ambivalentní vazba**. Charakterizuje ji brzký nástup násilí ve vztahu, který je pro oběť zpravidla její první vážný. I proto jí chybí měřítko normality chování partnera. K prvním vážným násilným incidentům dochází nezdědka během prvního těhotenství ženy. Násilí nevede k ukončení vztahu, ale naopak – vazba na partnera se upevňuje, spouští se mechanismus naučené bezmoci a s ním i syndrom týraného partnera.⁵⁰ Chování a myšlení oběti vykazuje znaky tzv. intrafamiliární traumatizace (soucit s týrající osobou, její vyvíňování, paradoxní vazba). Nejčastěji bývají tímto typem násilí ohrožené ženy ve věku 35-40 let. Tyto oběti, ač jsou nejohroženější, je nejtěžší odhalit, pomoc „zvenčí“ nevyhledávají a i když jsou (hlavně v rámci aplikace institutu vykazání⁵¹) kontaktovány intervenujícími orgány, je těžké s nimi navázat spojení. Klíčový je první kontakt s profesionálem, ať už je to lékař, policista nebo sociální pracovník. Akceschopnost oběti je vážně narušena, není schopna od partnera odejít, nátlak v tomto smyslu vyvolá pouze solidarizační efekt. Vhodné je naopak agresora určitým způsobem „vtáhnout“ do práce s obětí (nikoli samozřejmě prostřednictvím párové terapie) ale oběť by měla získat jasný signál, že řešení situace není pouze její problém, že odpovědnost nese také a hlavně agresor.

Hefferlichová tedy upozorňuje na specifika intervence v rámci jednotlivých vzorců domácího násilí, zároveň ale konstatuje, že u všech obětí domácího je nutné na prvním místě posoudit a zajistit jejich bezpečnost a zpřístupnit jim poradenské služby.

Různost klasifikací jednotlivých autorů na jednu stranu prohlubuje naše poznatky o fenoménu domácího násilí, na druhou stranu komplikuje aplikaci těchto poznatků v praxi. Ať už jde o orgány činné v trestním řízení, nebo poskytovatele právního a psychologického poradenství musí se orientovat v různé terminologii a především v různých přístupech k posuzování domácího násilí a jeho závažnosti. Je tedy pravděpodobné, že v budoucnu se prosadí (minimálně na národní úrovni) určitý jednotný model klasifikace zohledňující ta kritéria a znaky, jež jsou pro praktickou prevenci domácího násilí nejdůležitější.⁵² Jak by takový model mohl vypadat, naznačuje právě posledně zmíněná klasifikace podle Hefferlichové.

⁴⁹ Viz například Auerbach-Walker, L. E.: Intervention with Victims/ Survivors. In: Weiner, I. B. – Hess, A. K. (ed.): Handbook of Forensic Psychology. NY: John Willey and Sons, s. 602-629.

⁵⁰ Viz kap. 4.1.

⁵¹ Viz kap. 6.5.

⁵² Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 14.

3. Prevalence domácího násilí

3.1. Metodika výzkumů

Výzkumy týkající se prevalence domácího násilí jsou prováděny již od 70. let 20. století. Většinou jsou realizovány na národní či lokální úrovni, nicméně již existují i výzkumy mezinárodní.⁵³ Vědci se při jejich tvorbě, vyhodnocování a vzájemné komparaci setkávají s několika problémy - především co do sběru dat a nejednotnosti definice domácího násilí.

Jestliže konkrétní výzkum pracuje pouze s pojmem domácího násilí, aniž by ho blíže vysvětlil, respondenti vypovídají o jakémkoli prožitém násilí, ačkoli se třeba jedná pouze o „běžnou“ rodinnou/partnerskou rozepř.⁵⁴ Obdobně mohou vznikat nejasnosti co do formy násilí, když se některé výzkumy zaměřují pouze na fyzické násilí, zatímco jiné se obecně dotazují, zda se respondent někdy stal obětí domácího násilí, aniž by blíže vymezili jeho možné formy, takže násilí psychického nebo ekonomického rázu je pak často opomíjeno.

Stěžejní roli hraje také způsob sběru dat: v jedné studii byli např. manželé dotazováni společně, což obětem zabránilo výskyt násilí ze strachu přiznat, a prevalence násilí se ukázala neobvykle nízká.⁵⁵ Důležité jsou také charakteristiky zkoumaného vzorku, tak např. Loseke⁵⁶ zpochybňuje spolehlivost dat získaných od klientů různých sociálních a charitativních služeb, když poukazuje na to, že se nejedná o náhodné vzorky, a údaje takto získané (například souvislost mezi chudobou a výskytem domácím násilím) jsou proto zavádějící.

Čím přesněji je vymezen charakter násilí relevantní pro konkrétní výzkum, tím spolehlivější a použitelnější jsou jeho výsledky. Zařazení otázky, zda k násilí docházelo opakovaně, nebo se jednalo o ojedinělé incidenty, nebo kdo je iniciátorem násilí, případně zda bylo násilí použito v sebeobraně, významně přispívá k pochopení různých jevových podob násilí v rodině a rozpoznání těch patologických a nebezpečných.

Výzkumy prevalence domácího násilí jsou realizovány pomocí dvou metod⁵⁷: jednak je to **zkoumání reprezentativního vzorku celé populace** (např. často citované americké výzkumy National Survey of Family Violence⁵⁸ nebo výzkumy STEM pro BKB a Philip Morris ČR: Domácí násilí I a II), jednak jsou zkoumána **klinická data** týkající se např. klientely azylových domů, charitativních organizací, nemocnic nebo sociálních služeb, či **úřední data** policie, soudů nebo správních úřadů (např. studie Domácí násilí na mužích ve

⁵³ Např.: International Violence Against Women Survey (IVAWS). Informace o něm jsou k dispozici např. na internetových stránkách OSN: www.un.org/womenwatch.

⁵⁴ Např. v rámci výzkumu STEM pro Philip Morris v roce 2001 byli respondenti dotazováni na partnerské násilí, aniž by byl tento pojem blíže objasněn. V druhém kole tohoto výzkumu v roce 2006 byla respondentům předložena definice domácího násilí a počet osob se zkušeností s tímto násilím se snížil. Zdroj: STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR. 2001. Domácí násilí a STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR. 2006. Domácí násilí II. www.domacinasili.cz.

⁵⁵ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008. s. 15.

⁵⁶ Cavanaugh, M. M. – Gelles, R. J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 38.

⁵⁷ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008. s. 14.

⁵⁸ Straus, M.A. – Gelles, R.J. – Steinmetz, S.K.: Behind Closed Doors: Violence in the American Family. New York: NY: Anchor, 1980 a Straus, M.A. – Gelles, R.J.: Societal Change and Change in Family Violence from 1975-1985 As Revealed By Two National Surveys. Journal of Marriage and the Family, Vol. 54, s.465-479.

Skotsku, vycházející z databáze skotské policie nebo statistiky pravidelně zveřejňované pomáhajícími organizacemi jako jsou v ČR Bílý kruh bezpečí nebo ROSA)⁵⁹.

S výsledky reprezentativních studií jsou pak porovnávány výstupy výzkumů zaměřených na specifické cílové skupiny. Těmito skupinami mohou být teenageři, etnické minority, domácnosti s nízkými příjmy, alkoholici atd.

Rozsáhlé reprezentativní studie jsou nejčastěji realizovány pomocí metody **Conflict Tactic Scale (CTS)**, tedy jednoduchého dotazníku, kde osoba pouze označí, zda byla původcem nebo naopak obětí jednání, jako je např. facka, plácnutí či strčení, klasifikovaného jako lehký útok, nebo např. kopnutí, hození předmětu či škrcení, jež jsou klasifikována jako těžký útok. Jednoduchost vyplnění a zpracování tohoto dotazníku z něj činí ideální nástroj pro zkoumání širokého vzorku populace. Revidované CTS navíc obsahuje otázky, jaký byl důvod útoku a zda vyústil v nějaké zranění.⁶⁰

Schematičnost CTS však podle některých na druhou stranu zkresluje skutečný stav výskytu domácího násilí zvláště v otázce pohlaví původce násilí. Feministicky orientovaní autoři tvrdí, že jsou to pouze výzkumy využívající CTS, které ukazují stejnou úroveň násilí mužů na ženách jako naopak, čímž přeceňují ženský podíl na domácím násilí a podceňují ten mužský, a jako vhodnější nástroj zkoumání prevalence domácího násilí doporučují kvalitativní studie.⁶¹

3.2. Výskyt domácího násilí

Jaká je tedy prevalence domácího násilí v ČR a ve světě? Ze zahraničních výzkumů bývá nečastěji uváděn **National Survey of Family Violence** z USA⁶², provedený v roce 1975 a zopakovaný o deset let později. Jeho autoři (M. A. Straus a R. J. Gelles) zjistili, že u téměř poloviny (49,5 %) dotazovaných párů došlo v průběhu trvání vztahu k nějaké formě násilí. Roční výskyt násilí mužů na ženách se v obou výzkumech pohyboval mezi 11 a 12 %, stejně jako výskyt násilí žen na mužích. Později provedené studie ale srovnatelnou míru násilného chování u mužů a žen spíše vyvracely.

Čísla získaná na základě reprezentativního **výzkumu STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR** se nijak dramaticky neliší od těch zahraničních. Z 1690 dotázaných (starších 15 let) se stalo 13 % obětí domácího násilí. (V rámci obdobného výzkumu z roku 2001 to bylo 16 %.) Stejně jako Straus a Gelles, kteří předpokládají, že výsledky jejich výzkumu neodpovídají skutečnému výskytu násilí v rodinách, který může být až dvakrát vyšší, i zpracovatelé českého výzkumu předpokládají, že prevalence domácího násilí je ve skutečnosti větší.

Souvísí to s dalším specifickým domácností násilí, a to je jeho **latence**. Dá se přepokládat, že jestliže se skutečný rozsah domácího násilí nedaří odhalit ani odborníkům, tím větší je jeho latence ve vztahu k práci státních složek ať už policie, sociálních orgánů, nebo

⁵⁹ Dostupné na www.bkb.cz a www.rosa-os.cz.

⁶⁰ Straus, M.A.: Women's Violence Toward Men Is a Serious Social Problem. In Cavanaugh, M. M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 57-77.

⁶¹ Loseke, D.R. – Kurz, D.: Men's Violence Toward Women Is the Serious Social Problem. In Cavanaugh, M. M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 79-95.

⁶² Straus, M.A. – Gelles, R.J. – Steinmetz, S.K.: Behind Closed Doors: Violence in the American Family. New York: NY: Anchor, 1980 a Straus, M.A. – Gelles, R.J.: Societal Change and Change in Family Violence from 1975-1985 As Revealed By Two National Surveys. In Journal Marriage and the Family, Vol. 54, s.465-479.

soudů. (Podle některých zahraničních odhadů jen asi 4-27 % případů domácího násilí je ohlášeno policii.⁶³)

Podle Čírtkové lze na latenci domácího násilí nahlížet ze statického nebo dynamického hlediska.⁶⁴ Ze statického hlediska lze konstatovat, že jev se odehrává do značné míry skrytě, řada pachatelů i obětí zůstává neodhalena. To vede k otázkám, jak povzbudit ochotu k oznamování u obětí, ale i u svědků apod. Dynamické hledisko poukazuje na problém reviktimizace, u domácího násilí obzvláště závažný, neboť upevňuje cyklus násilí v rodině, u pachatele postupuje jeho kriminalizace, u oběti viktimizace a z ekonomického hlediska se náklady na řešení situace domácího násilí prodražují.

Medializace domácího násilí a fakt, že se tato problematika stala součástí široké společenské diskuze, bezpochyby příznivě působí i na boj s její latencí. Vzhledem k tomu, že tato medializace a společenská podpora je však věnována na prvním místě násilí, jehož oběťmi jsou ženy, lze předpokládat, že latence ve vztahu k mužům, ale také seniorům jako obětem domácího násilí⁶⁵ je stále velmi vysoká. Bock⁶⁶ tvrdí, že u mužských obětí domácího násilí musíme počítat s dvojitou latencí. O jejich viktimizaci se nedozvědí ani oficiální instance, jako je policie, lékaři či poradny (první latence), ale ani výzkumníci (druhá latence). Podle Bocka ženám totiž plynou ze zveřejnění domácího násilí v současné společnosti pouze výhody, mužům naopak jen nevýhody.⁶⁷ Co do objektu domácího násilí lze tedy v rámci boje s latencí domácího násilí doporučit intenzivnější zaměření na ty skupiny obětí, které byly doposud považované za „okrajové“ či „vedlejší“.

⁶³ Martinková, M. - Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí . Praha: IKSP, 2001, s. 9.

⁶⁴ Čírtková, L.: Domácí násilí. Kriminalistika. 2006, č. 3, s. 187-199.

⁶⁵ Blíže se této problematice věnuje následující kapitola.

⁶⁶ Čírtková, L.: Zatím víme víc o ohrožených osobách. Zpravodaj BKB. 2003, č. 1.

⁶⁷ Více například: Bock, M.: Häusliche Gewalt - ein Problemaufriss aus kriminologischer Sicht. Selektive Wahrnehmung führt zum Mythos männlicher Gewalt. In: Zeitschrift für Sicherheit und Kriminalität. 2003, č. 1, s. 25-32.

4. Oběť domácího násilí

Jak bylo řečeno výše, obětí domácího násilí se může stát kterýkoli člen rodiny, resp. domácnosti. Přesto se viktimologie v oblasti domácího násilí doposud soustředila především na ženské oběti domácího násilí. Problematika mužů jako obětí násilí ze strany žen je dodnes citlivá. Různé výzkumy přinášejí ne zcela shodná čísla, někdy se zdá, že ženská agrese vůči partnerovi je stejně častá jako agrese mužská, jindy muži jako pachatelé násilí jednoznačně převažují.

Fakt, že i muži se stávají oběťmi domácího násilí nelze přehlížet. Bagatelizace tohoto problému může vyplývat z tradičního vnímání role muže ve společnosti i ve vztahu,⁶⁸ na druhou stranu se jí dopouští i ti, kteří proti patriarchálnímu společenskému prostředí bojují, tedy zástupci feministického hnutí. Feministicky orientovaní autoři argumentují především tím, že násilí páchané na ženách je z hlediska následků mnohem závažnější (což potvrzuje i řada studií)⁶⁹ a že ženy se dopouštějí násilí především v sebeobraně. Z toho dovozují, že prostředky vynakládané na boj s domácím násilím a pomoc jeho obětem by neměly být vynakládány rovnoměrně, ale měli by primárně sloužit ženským obětem.

Preferenci ženských obětí naznačuje i řada dokumentů přijatých na mezinárodní úrovni.⁷⁰ Unikátní mezinárodní výzkum prevalence domácího násilí International Violence Against Women Survey z roku 2003 se také zaměřil pouze na násilí páchané na ženách, obdobně jako projekt UNICEF Domestic Violence Against Women and Girls.⁷¹

I první **výzkumy** a klinické publikace o domácím násilí se zaměřovali výlučně na ženy v roli oběti. Tyto výzkumy byly vedeny na individuální úrovni a používaly **psychiatrický model**. Násilí bylo vysvětlováno individuální psychopatologií jak na straně oběti, tak na straně pachatele.⁷² Oběti domácího násilí byly psychiatrizovány a následky domácího násilí (traumatizace a s ní spojené psychické poruchy) byly zaměřovány za jeho příčiny. Dnes se pozornost od tohoto individualistického psychiatrického modelu přesunula k **multidimenzionálnímu modelu** domácího násilí, který zkoumá kořeny násilí nejenom u jedince, ale i v jeho rodině (domácnosti) a v celé společnosti.

4.1. Viktimologie v oblasti domácího násilí

Stejně jako jinde i v oblasti domácího násilí zkoumá viktimologie osobnost oběti, vztah oběti a pachatele, popisuje proces viktimizace a v neposlední řadě hledá nejúčinnější metody prevence viktimizace a pomoci oběti. Ve všech těchto oblastech nalézá viktimologie specifika, která domácí násilí značně odlišují od jiných forem násilné činnosti.

⁶⁸ Gjuríčová, Š. – Kocourková, J.: Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 76.

⁶⁹ Cavanaugh, M.M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 65.

⁷⁰ Např. Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách nebo Panamerická smlouva proti násilí.

⁷¹ Innocenti Research Centre -United Nations Children's Fund: Domestic Violence Against Women and Girls. In Innocenti Digest. Vol. 6, 2000. Innocenti Research Centre, United Nations Children's Fund.

⁷² Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 24.

4.1.1. Osobnost obětí

Neexistuje žádný konzistentní osobnostní profil oběti domácího násilí.⁷³ Oběti domácího násilí se může stát kdokoli, žádná věková, ekonomická nebo sociální skupina není vyloučena.⁷⁴ Co se týče psychologického profilu, existuje řada teorií, které se snaží zodpovědět otázku, proč se ženy stávají obětí domácího násilí, proč v násilných vztazích zůstávají, případně jak se na nich násilí podepisuje.

Psychologické teorie

Osobnostní charakteristiky obětí domácího násilí nezdá se spadájí do psychiatrických diagnóz, a to i v rámci Mezinárodní klasifikace nemocí DSM-III. Například diagnóza závislá porucha osobnosti je ilustrována příkladem ženy, která setrvává v násilném partnerském vztahu. Jinou v souvislosti s obětmi domácího násilí často zmiňovanou poruchou je masochistická porucha osobnosti. O podobné „psychiatrizaci“ a patologizaci obětí domácího násilí byla zmínka již výše. I používání diagnóz, jako je hraniční nebo histriónská porucha osobnosti, je většinou odborníků odmítáno s tím, že posttraumatické projevy týraných žen nejsou individuální patologickou reakcí na týrání, ale chováním, které si oběti násilí osvojují, aby se vyhnuly eskalaci násilí a vážnému zranění.⁷⁵

Teorie sociálního učení

Podle teorie sociálního učení se lidé učí vzorcům chování tím, že jsou určitému chování vystaveni a vnímají toto chování jako odpovídající při řešení problémů, reagování na okolní svět apod. Jinými slovy řečeno lidé se učí chovat napodobováním vzorů chování, které vidí ve svém nejbližším okolí. Tato teorie byla v rámci studia násilí v rodině využita zejména k vysvětlení vzniku a přenosu násilí v rodině, kopírování násilí, jehož jsou děti svědky v primární rodině, generalizace užití násilí z jednoho vztahu na jiné, výskytu partnerského násilí v po sobě následujících vztazích apod.

Stěžejním přínosem tohoto teoretického přístupu bylo odkrytí fenoménu **tzv. naučené bezmoci**. Fenomén byl poprvé popsán v roce 1967 Seligmanem. Ten v rámci výzkumu podmiňování vystavoval psy upevněné v postrojích tak, aby nemohli utéct, elektrickým šokům. Když poté umístil tyto psy do skříňky s elektrickou mřížkou v podlaze, nepodařilo se jim najít únikovou cestu ze skříňky a zůstali ležet na mřížce. Naopak psi, kteří nebyli předtím vystaveni šokům v postrojích, únikovou cestu našli. Walkerová převzala koncepci naučené bezmoci od Seligmana a učinila ji jedním z klíčových znaků syndromu týrané ženy (viz níže).

Sociálně psychologické teorie

Sociálně psychologické teorie se snaží vysvětlit specifické emocionální pouto mezi násilníkem a jeho obětí. V 80. letech si začali vědci všimnout podobností mezi vazbou obětí domácího násilí na jeho pachatele a poutem, které vzniká mezi rukojmím a jeho únoscem. Painterová a Duttonová⁷⁶ nazvaly vazbu na agresora „**traumatickým spojením**“ (traumatic bonding) a vymezily jeho znaky. Těmi jsou nerovnováha sil mezi partnery a přerušovaný

⁷³ Voňková, J.–Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProFem, 2004, s. 69.

⁷⁴ Z výzkumu STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR 2006 vyplývá, že více než dvě třetiny domácností, kde se násilí odehrálo, byly zajištěny průměrně nebo lépe než průměrně.

⁷⁵ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 26.

⁷⁶ Painter, S. L. – Dutton, D.: Patterns of Emotional Bonding in Battered Women: Traumatic Bonding. International Journal of Women's Studies, 1985, Vol. 8, s. 365-375.

charakter násilí. Pokud je násilí ve vztahu přerušováno obdobími klidu a usmíření, oběť násilné epizody podceňuje, záměrně je ignoruje, různě zkresluje realitu násilného vztahu. Pro agresora je násilí prostředkem demonstrace vlastní moci a nadvlády nad obětí. Ta postupně získává negativní sebehodnocení a přestává věřit, že je schopna samostatné existence (snižuje se tzv. agency),⁷⁷ potřebuje přítomnost „nadřazené“ osoby.

V roce 1982 byl F. M. Ochbergem popsán **Stockholmský syndrom** jako pouto vzájemné závislosti mezi zajatcem a únoscem, které se rozvíjí, pokud někdo záměrně ohrožuje lidský život, ale nezabije ho. Úleva pramenící z odstranění pohrůžky smrti vyvolává silný pocit vděčnosti a zároveň strachu, což zajatci znemožňuje projevit negativní emoce vůči únosci. Vazba na únosce ovšem přetrvává, i když je hrozba odstraněna a oběť je mimo dosah agresora. Teorie Stockholmského syndromu byla záhy uplatněna na problematiku domácího násilí a stala se součástí teorie syndromu týrané ženy.

Stockholmský syndrom se diagnostikuje pomocí čtyř kritérií, která musí být splněna současně:⁷⁸

- pachatel vyhrožuje oběti zabitím a oběť je vnímán tak, že by to skutečně mohl udělat,
- oběť nemůže uniknout, a tak je její život závislý na rozhodnutí pachatele,
- oběť je izolována od okolí, takže jediný pohled na situaci je zprostředkován pachatelem a
- pachatel projevuje určitý stupeň laskavosti.

Situace týraných obětí splňuje v krajních případech všechna tato kritéria, nicméně specifika jejich postavení, především blízký vztah mezi nimi a násilníkem, který vznikl ne jako důsledek násilí, ale jako dobrovolné citové pouto, znemožňují bezvýhradně aplikovat poznatky o Stockholmském syndromu v oblasti domácího násilí.

Teorie osobnosti

Teorie osobnosti zkoumá osobnostní charakteristiky obětí domácího násilí a snaží se zodpovědět otázku, zda existují osobnostní charakteristiky společné všem obětem. Z řady výzkumů provedených na toto téma vyplynulo, že neexistuje žádná homogenní skupina psychologických rysů, která by charakterizovala a spojovala oběti domácího násilí. Walkerová ve své stěžejní publikaci, ve které definovala syndrom týrané ženy,⁷⁹ používá pojem „**náchylnost k násilí**“⁸⁰ (susceptibility to violence), jehož pomocí vysvětluje, že ženy se stávají obětí domácího násilí proto, že si v dětství nevytvořili adekvátní sebeobrané mechanismy, zejména pokud již ve své primární rodině byly svědky či přímo oběťmi násilí. Symptomy syndromu týrané ženy vysvětluje Walkerová jako zvláštní obranné mechanismy, které ženě pomáhají přežít v násilných situacích.

Jinými slovy (a v této otázce dnes panuje široká shoda) určité patologické osobnostní charakteristiky shledané u obětí domácího násilí nejsou příčinou jejich viktimizace, ale naopak následkem prožitého traumatu. Po Walkerové popsala řada autorů různé metody racionalizace, popírání či zlehčování situace, které pomáhají obětem vyrovnat se s násilím.

⁷⁷ K pojmu agency viz tabulka na str. 17.

⁷⁸ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 30.

⁷⁹ Walker, L. E. A.: The Battered Woman Syndrome. New York: NY Springer Publishing Company, 1984.

⁸⁰ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 31.

Tato teorie nahlíží na partnerské násilí jako na jev, který ovlivňuje všechny členy rodiny, nejenom samotné partnery. Identifikuje tak různé vnější příčiny nebo okolnosti, které mají vliv na výskyt násilí v rodině. Prvním příkladem aplikace této teorie na oblast domácího násilí byl **Strausův systémový model násilí mezi členy rodiny**.⁸¹ Straus v něm popsal rodinu jako adaptivní systém, jehož produktem je mimo jiné i násilí. Ve vztahu k tomuto násilí pak rozlišil **pozitivní zpětnovazebné mechanismy**, které udržují násilí v rodině, a naopak **negativní zpětnovazebné mechanismy**, které výskyt násilí snižují. K první skupině patří mimo jiné sebezpetí násilné osoby jako agresora, očekávání od role oběti, ale i vysoká tolerance společnosti k násilí. Ke druhé skupině řadí naopak nekonzistentnost násilí s cíli jednotlivců v rodině a i s cíli rodiny jako skupiny, nízká tolerance okolí k násilí a fungující kontrolní mechanismy.

Giles-Simsová⁸² vytvořila **šestistupňový systémový model násilného vztahu**, který reflektuje dynamiku domácího násilí z jiného úhlu, než jak bylo uvedeno v 1. kapitole. Model zahrnuje tyto fáze:

- ustanovení rodinného systému,
- výskyt prvního násilí,
- ustálení násilí,
- bod volby,
- opuštění systému a
- upevnění rozhodnutí.

Tento model především umožňuje výklad a pochopení procesů, které se podílejí na rozhodnutí oběti zůstat či opustit násilný vztah.

4.2. Viktimnost

Predispozice k tomu, stát se obětí trestného činu, resp. násilného útoku je v oblasti domácího násilí téměř nemožné identifikovat. Souvisí to s výše uvedenými specifiky domácího násilí. Obětí se může stát kdokoli, žádná skupina obyvatel není výjimkou. Dokonce ani souvislost viktimnosti s rodem, tedy že oběťmi domácího násilí jsou převážně ženy, není jednoznačně přijímána. (Viz úvod této kapitoly.)

Britský výzkum prevalence domácího násilí⁸³ odhalil jako hlavní rizikové faktory domácího násilí: předchozí útok ze strany partnera, odluku od partnera (téměř pětina žen, které odešly od partnera, byla v dalším roce vystavena násilnému útoku z jeho strany), nerovnost pohlaví (ekonomická závislost na partnerovi, patriarchální postoje muže), chudobu a sociální vyloučení a mladší věk (18-30 let).

⁸¹ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 32.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s. 48-49.

4.3. Typologie

Nejčastější viktimologická typologie rozlišuje oběti podle jejich interakce s pachatelem.⁸⁴ V rámci domácího násilí lze z logiky věci vyloučit oběť nezúčastňující se (nedochází k interakci pachatel – oběť) a nepravou oběť (osoba, která se ocitla na nesprávném místě v nesprávnou dobu).

Naopak relevantní je kategorie **zúčastňující se oběti**, kde se pachatel s obětí zná a jejich vzájemná interakce ovlivňuje motivaci pachatele k užití násilí. Hovoří se o **tzv. vztahových deliktech**, kam domácí násilí bezpochyby patří.

V případě eskalace násilí do krajní míry se může jak ohrožená, tak násilná osoba dostat do role **provokující oběti**, tj. oběti, která podcení nebezpečnost situace a záměrně či neuvědoměle se vystaví riziku. Patří sem případy uxoricidií, kdy vrahem je osoba „zahnaná do kouta“ dlouhodobým týráním. Mohli bychom sem zařadit i ženy – oběti, které použijí lehčí formu násilí, na něž partner reaguje agresí mnohonásobně závažnější.

K problematice ženského násilí jako spouštěče mužské agrese se vyjadřuje M. A. Straus.⁸⁵ Z řady výzkumů dovozuje, že násilí žen na mužích se významně podílí na vzniku násilí mužů na ženách. Ačkoli tento fakt není omluvou pro mužskou agresi, zcitlivění veřejnosti vůči ženské agresi je podle něj zároveň prevencí té mužské. Zvláště feministicky zaměřené autoři jsou ovšem na jakýkoli náznak „zavinění“ násilí jeho obětí velmi citliví. Spolu se Strausem je možné konstatovat, že objasnění příčin násilí nemůže být jeho omluvou a že ženy i muži se musí zříct násilí bez ohledu na jakékoli „provokace“.

V neposlední řadě by se oběti domácího násilí daly identifikovat též jako **oběti latentní**. Násilí jsou vystavovány v soukromí, v oznámení jim brání emocionální zábrany či společenské předsudky, někdy i objektivní nemožnost kontaktu s okolím (pachatel oběť sociálně izoluje).

4.4. Primární viktimizace

Přímá újma způsobená agresorem má v případech domácího násilí nejrůznější podoby. Primární rány⁸⁶ může představovat újma psychická, fyzická, emocionální či finanční. Všechny tyto následky přicházejí u domácího násilí v úvahu, byť nejzávažnější bývá u obětí násilných útoků spáchaných uvnitř rodiny (domácnosti) újma emocionální.

Pro domácího násilí je navíc charakteristický fakt, že k viktimizaci dochází opakovaně. To vede k otázce, proč oběť se svým násilným partnerem zůstává. Důvody mohou být ekonomické (oběť je přesvědčena, že nemá kam jít, bojí se o zajištění dětí apod.), emocionální (k partnerovi cítí i přes jeho útoky lásku, věří v jeho nápravu), může jít o vliv syndromu naučené bezmoci nebo prostého strachu (násilní partneři často vyhrožují, že pokud je žena opustí, ublíží jí, sobě nebo dětem). Vliv na rozhodnutí opustit partnera můžou mít i společenské nebo náboženské normy, které oběť respektuje.

Obdobně jako u obětí jiných trestných činů trpí ohrožená osoba pocitem zneuctění, u domácího násilí se navíc přidává pocit ztráty bezpečí v intimitě domova, ztráta důvěry v nejbližší osoby a ve vlastní schopnost a možnost samostatně se rozhodovat a jednat. Jak z výzkumů vedených metodou self-reportu (vlastního sdělení), tak z klinických studií vyplývá, že oběti domácího násilí trpí somatickými i psychickými potížemi ve větší míře než

⁸⁴ Voňková, J.–Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProFem, 2004, s. 78.

⁸⁵ Cavanaugh, M. M. – Gelles, R. J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 66-67.

⁸⁶ Čírtková, L.: Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, 1998, s.110-113.

populace bez zkušenosti s domácím násilím.⁸⁷ Při využití standardizovaných diagnostických nástrojů se ukazuje, že typickými důsledky domácího násilí jsou úzkostné stavy, deprese, kognitivní distorce, disociativní poruchy apod., tedy symptomatika, kterou lze podřadit převážně pod **posttraumatickou stresovou poruchu**. (Již výše bylo uvedeno, že využívání těchto standardizovaných psychologických testů může vést k dezinterpretaci a mylné diagnóze obětí domácího násilí jako hraničních nebo schizofrenních osobností, přičemž symptomatika, která k této diagnóze vede, je u obětí normální reakcí na abnormální situaci.⁸⁸)

Posttraumatická stresová porucha je úzkostná porucha (řadí se k poruchám přizpůsobení), která se rozvíjí po emočně těžké, stresující události, jež svou závažností přesahuje běžnou lidskou zkušenost a jež bývá traumatická pro většinu lidí.⁸⁹ Jedná se o jediný případ, kdy přítomnost stresoru je přímo součástí diagnózy. Pokud je tímto stresorem záměrné jednání jiného člověka, bývají symptomy komplexnější, trvají déle a jsou hůře přístupné intervencím.⁹⁰ Opakováním stresové situace se traumatizace prohlubuje. Mezi symptomy posttraumatické stresové poruchy u obětí domácího násilí patří: hypervigilance (ohrožená osoba je neustále ve střehu, snaží se rozpoznat signály blížícího se ohrožení), flashbacky, nadměrná citlivost na světlo či zvuk, hyperaktivita, přehnané emoční reakce, noční můry, neopodstatněné střídání nálad, snížená odolnost vůči stresu či poruchy spánku.

Syndrom týrané ženy (BWS)

Již výše bylo řečeno, že v oblasti domácího násilí se viktimologie setkává s řadou jevů, které u obětí jiných kriminálních činů nenalézá. Jde např. o přetrvávající vazbu k agresorovi, setrvávání ve vztahu s ním, zatajování závažnosti a příčin zranění, popírání viktimizace jako takové atp. Pro soubor behaviorálních i mentálních reakcí oběti domácího násilí na viktimizaci se vžil označení **syndrom týrané ženy**. Poprvé byl definován americkou psycholožkou L. Walkerovou, která v roce 1979 vydala publikaci s názvem *Týraná žena (The Battered Woman)*⁹¹, v níž podala psychologický profil oběti, a o pět let později publikaci s názvem *Syndrom týrané ženy (The Battered Woman Syndrome)*⁹², často se používá zkratka BWS). Za dva klíčové znaky tohoto syndromu označila tzv. naučenou bezmoc a cyklus domácího násilí.

Naučenou bezmoc definovala Walkerová jako ztrátu víry ve vlastní schopnosti odhadnout účinnost svých pokusů o zajištění vlastní bezpečnosti.⁹³ **Cyklus domácího násilí** pak popsala pomocí tří fází – narůstání napětí, exploze a usmírování.⁹⁴

V pozdějších pracích posunula Walkerová BWS blíže k posttraumatické stresové poruše (PTSP). Někteří autoři považují BWS za jakousi podkategorii posttraumatické stresové poruchy⁹⁵ s tím, že na rozdíl od posttraumatické stresové poruchy není BWS uznávanou diagnostickou jednotkou podle D-S-M IV ani JKN – 10 (tj. ICD 10).

Koncepce BWS pomáhá vysvětlit, proč týraná osoba reaguje na určitou situaci jako na život ohrožující, i když osoba bez BWS by to nečinila. V konkrétním případě se totiž může BWS projevat např. intruzemi, tj. neodbytnými, do kola běžícími představami a myšlenkami vázanými na zážitky násilí, nebo flashbacky, při nichž oběti v mysli vytanou

⁸⁷ Čírtková, L.: Domácí násilí. In *Kriminalistika*. 2006, č. 3, s. 187-199.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Höschl, C. – Libiger, J. – Švestka, J.: *Psychiatrie*. Praha: Tigis, 2002.

⁹⁰ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, s. 42.

⁹¹ Walker, L.: *The Battered Woman*. New York: Harper & Row, 1979.

⁹² Walker, L. E. A.: *The Battered Woman Syndrome*. New York: NY Springer Publishing Company, 1984.

⁹³ Čírtková, L.: *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada, 2008, s. 26.

⁹⁴ Viz kap. 1.2.3.

⁹⁵ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, s. 41.

psychické, ale i tělové stavy silného rozrušení, které doprovázely násilný útok.⁹⁶ Tyto stavy mohou být také důvodem, proč týraná osoba (přestože jinak vykazuje příznaky naučené bezmoci) na násilnou osobu nakonec zaútočí, a to i v situaci, která se vnějšmu pozorovateli nejeví jako riziková.

Syndrom týrané ženy je dodnes jedním z nejpoužívanějších teoretických konceptů pomáhajících vysvětlit specifické reakce oběti domácího násilí na viktimizaci, přestože od 90.let je zároveň předmětem kritiky. Nejzávažnější kritika vychází z praktických zkušeností s používáním této diagnózy před trestními orgány v USA a lze ji shrnout do pěti bodů⁹⁷:

- neexistuje jednotný profil týrané ženy,
- termín BWS je příliš vágní,
- pojem syndrom navozuje dojem nemístné patologizace oběti,
- posttraumatická stresová porucha není jedinou relevantní diagnózou v případech domácího násilí, ať už pro účely terapie nebo pro účely trestního řízení, a v rámci soudního řízení by neměly být relevantní pouze psychologické důsledky týrání.

V poslední době bývá v odborné literatuře pojem BWS redefinován v souvislosti s posunem ve vnímání domácího násilí jako genderově neutrálního problému a hovoří se o **syndromu týrané osoby** (battered person syndrome) nebo **syndromu týraného partnera** (battered spouse syndrome).

Dnes má BWS statut **viktimitačního syndromu**⁹⁸ (obdobně jako syndrom týraného dítěte – CAN, syndrom znásilnění nebo syndrom rukojmích). Je důležité zdůraznit, že ne každá viktimizace v podobě domácího násilí automaticky vede ke vzniku tohoto syndromu. Významnými činiteli jsou především typ (vzorec) domácího násilí, typ previktimní osobnosti, tj. jaká byla osobnost oběti před prožitým násilím, a reakce sociálního okolí.

Vzhledem k tomu, že z definice je nutné, aby se cyklus násilí zopakoval alespoň dvakrát, a traumatizace se prohlubuje, čím je násilí chroničtější a dlouhodobější, je jasné, že syndrom nastupuje u závažných podob domácího násilí, především u typu popsaného jako partnerský/intimní terorismus.⁹⁹

Co do typu previktimní osobnosti konkrétní výzkumy na toto téma ještě nejsou zpracovány, předpokládá se, že viktimnost se zvyšuje u osob bez předchozích zkušeností s normálními, zdravými vztahy.

Nevhodné reakce sociálního okolí, které přispívají ke vzniku BWS, mohou mít podobu ignorování nebo bagatelizace problému, ale i nevhodného postupu při pomoci oběti.

Také konkrétní projevy BWS se liší v závislosti na uvedených faktorech, tj. typu domácího násilí, previktimní osobnosti a reakcí sociálního okolí oběti, resp. na sociálním a kulturním kontextu ve kterém oběť žije.¹⁰⁰ Lze nicméně vymezit základní změny, ke kterým dochází v psychice oběti v důsledku traumatizace.¹⁰¹ Jedná se o:

- Změny v emocionálních reakcích (pocity studu, viny, strachu, smutku, zablokování vlastních negativních emocí, extrémní laskavost ad.).

⁹⁶ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 26.

⁹⁷ Tamtéž, s. 27.

⁹⁸ Viktimizační syndrom dokládá, že daná osoba se stala obětí určitého druhu násilí a že její duševní stav a mentální pochody jsou touto traumatizací pozměněné (poškozené).

⁹⁹ Viz kap.2.

¹⁰⁰ V poslední době roste pozornost věnovaná často extrémním případům domácího násilí mezi imigranty, případně ve smíšených manželstvích.

¹⁰¹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 29.

- Změny v postojích a v hodnocení vlastní osoby, ostatních lidí, světa (sebeobviňování, nedůvěra v možnosti řešení, generalizovaná víra, že svět je nebezpečné místo, naučená bezmoc atd.); týrající parter střídá dvě krajní polohy chování: velmi slušné a velmi kruté (hovoří se také o fenoménu „Jackyll a Hyde“¹⁰²), čím extrémnější jsou obě polohy, tím intenzivněji vzniká ambivalentní (paradoxní) vazba ohrožené osoby na partnera. Mentální odpovědí na takovou situaci je manipulace s realitou. Oběť si vytváří zvláštní vlastní obraz světa, ve kterém má jinak nevysvětlitelné násilí svou logiku a opodstatnění, nejčastěji spočívající v sebeobviňování. Právě sebeobviňování je důležitým vodítkem při rozlišení pravé a nepravé oběti - u zinscenovaných obětí se se sebeobviňováním odborníci neseškávají. Pravá oběť má navíc tendenci následky násilí minimalizovat, naopak falešná oběť má tendenci ke zveličování a obviňování údajného násilníka.
- Symptomy distresu a disfunkcí psychických procesů, např.: deprese, úzkostnost, flashbacky, intruze, konstrikce (plejáda příznaků vyhýbání se určitým situacím a podnětům, které jsou s nimi spojené), poruchy spánku, pokles imunity nebo kognitivní distorze (narušení kognitivních procesů, např. neschopnost reálně vyhodnotit nebezpečí), disociativní poruchy (dezintegrace psychických funkcí, např. funkční porucha paměti, disociativní porucha identity, kdy jedinec vykazuje chování a prožívání odpovídající různým osobnostem).
- Minimalizace následků násilí.
- Sebeobviňování.
- Snížení „agency“ (akceschopnosti) - popírání možností záchran, neefektivní pokusy o ukončení domácího násilí, strach z násilníka, který oběť ohromuje i při spolupráci s policií, soudem, terapeutem. Tyto projevy se dají chápat i jako projev naučené bezmoci. Odborná literatura dnes používá oba termíny.
- Příznaky psychotraumat - disfunkce psychického i psychosomatického rázu jako intruze, poruchy spánku a pozornosti, hypervigilance, deprese, suicidální myšlenky, substanční zneužívání, disociativní poruchy, např. peritraumatická disociace, v jejímž důsledku v době kolem násilného incidentu může dojít ke změně prahu bolesti, disociativní amnézie (časově ohraničená ztráta vzpomínek) ad.

Veškeré symptomy BWS se týkají vztahu s násilnou osobou, ať už jde o chování oběti vůči němu, nebo o to, jak oběť tento vztah prožívá. Diagnóza BWS nemá žádný dopad na mentální funkce v jiných oblastech jako je výchova dětí, výkon profese apod. Často právě fakt, že v jiném než partnerském kontextu jsou oběti domácího násilí výkonné a úspěšné, snižuje jejich věrohodnost v očích laiků i profesionálů, kteří vychází ze zažitě představy oběti domácího násilí jako psychicky labilní osoby.

4.5. Sekundární viktimizace

Sekundární viktimizace má v praxi mnoho podob. Jedná se o druhotné „zraňování“ oběti, zejména ze strany policie, soudů, ale např. i lékaře, terapeuta či sociálního okolí oběti. Všechny tyto orgány a osoby mohou nepoučeným a necitlivým přístupem výrazně přispět k prohloubení traumatizace oběti násilí. Kontakt oběti s orgány činnými v trestním řízení je vždy stresující - dochází-li k stresujícím situacím pouze v nezbytně nutné míře, o sekundární

¹⁰² Čírtková, L.: Domácí násilí. In Kriminální věda. 2006, č. 3, s. 187-199.

viktimizaci nehovoříme. Hovoříme o ní až tehdy, když je zraňování oběti nadbytečné.¹⁰³ V souvislosti se sekundární viktimizací se také hovoří o systémovém týrání¹⁰⁴, kdy je např. zpochybňována věrohodnost výpovědi, je nařizována opakovaná výpověď, oběť je nucena ke styku s pachatelem apod.

4.6. Oběť v trestním řízení

Postavení oběti domácího násilí v trestním řízení může být dvojitý: jednak vystupuje jako **poškozený, případně svědek** proti pachateli domácího násilí, výjimkou ovšem nejsou ani případy, kdy se **oběť domácího násilí stává sama pachatelem**. Jedná se zejména o případy uxoricidií, kdy oběť trýzněná po dlouhou dobu násilím ze strany partnera nakonec násilníka zavraždí. Obě situace staví orgány činné v trestním řízení, ale i další osoby, které přicházejí do styku s obětí domácího násilí, před různé otázky. V prvním případě je to mimo jiné otázka odhalení násilníka vůbec, ochrana oběti před sekundární viktimizací, otázka věrohodnosti svědectví ad. Ve druhém případě jde především o otázku exkulpace v důsledku nepřičetnosti.

K prvnímu okruhu otázek: **ochota podat trestní oznámení** je poznamenána řadou faktorů. Pohnutky oběti k oznámení spáchání trestného činu mohou být ekonomické, ale i preventivní, odvislé od závažnosti deliktu, intenzity s jakou zasahuje do právní sféry oběti, subjektivní bezmocnosti a objektivní sociální nemohoucnosti.¹⁰⁵ Kaiser uvádí, že motivy k oznámení jsou většinou osobního rázu, převládají preventivní zájmy ve vztahu k recidivě, náhradě škody a všeobecné potřebě reakce.¹⁰⁶ S opakovanou viktimizací (pro domácí násilí charakteristickou) se ochota podat trestní oznámení snižuje. Podle australského výzkumu Women's Safety Australia oznamují ženy mnohem častěji napadení cizím člověkem než někým, koho znají. Pokud je navíc touto známou osobou současný partner, klesá počet žen, které takové napadení oznámily, na minimum.¹⁰⁷ Všechny tyto poznatky jen potvrzují skutečnost, že domácí násilí je nejen nejrozšířenější, ale především nejlatentnější formou kriminality. Přitom včasné odhalení domácího násilí je klíčové jako prevence eskalace primární viktimizace, a ve výsledku je i prevencí extrémního vyhocení domácího násilí v podobě vraždy, ať už je obětí ohrožená osoba nebo osoba chronicky násilná.

Otázka **sekundární viktimizace** a její prevence je v oblasti domácího násilí obzvláště palčivá. Uvádí se, že právě u těchto deliktů společně s delikty sexuálními je sekundární viktimizace velice častá.¹⁰⁸ Vede k tomu jednak formální dodržování předpisů, které například nutí oběť opakovaně se setkávat s pachatelem v soudní síni, opakovaně vypovídat o traumatickém prožitku apod., jednak přetrvávání určitých stereotypních představ a mýtů o obětech domácího násilí, které vedou k obviňování oběti namísto odsouzení pachatele.

V diskuzích o **trestní odpovědnosti týraných žen, které zabily svého násilného partnera** se původně objevovaly tři hlavní názory¹⁰⁹: za prvé že syndrom týrané ženy je důvodem pro exkulpací z důvodu nepřičetnosti v době skutku, za druhé že syndrom týrané

¹⁰³ Čírtková, L. – Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada, 2007, s. 16.

¹⁰⁴ Vykopalová, H.: Násilí v rodině. In Kriminalistika, 2001, č.4, s. 253-262.

¹⁰⁵ Voňková, J.– Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProFem, 2004, s. 84.

¹⁰⁶ Kaiser, G.: Kriminologie. Praha: C.H.Beck, 1993. s. 238.

¹⁰⁷ Martinková, M. - Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 94-95.

¹⁰⁸ Čírtková, L. – Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada, 2007, s. 21.

¹⁰⁹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 30-32.

ženy může být důvodem pro akceptování obhajoby založené na nutné obraně a za třetí že syndrom týrané ženy neznamena automaticky nepřičetnost pachatelky, případně to, že jednala v nutné obraně, jinými slovy řečeno, že i žena vykazující symptomy syndromu týrané ženy může s přímým nebo nepřímým úmyslem vraždit a musí za toto jednání nést odpovědnost.

První názor byl založen na argumentaci, že vlivem týrání dochází k poruše mentálních funkcí, oběť násilí neuvazuje racionálně, své možnosti řešit situaci vnímá zkresleně. Současně s ústupem od podobné psychopatologizace týraných obětí se měnil náhled na forenzní význam diagnózy BWS. Dnes už **vyvinění pouze na základě konstatování syndromu týrané ženy** nepřichází v úvahu. K závěru o nepřičetnosti, případně zmenšené přičetnosti, musí vést komplexní psychologická expertiza, přičemž BWS nemá pro toto posouzení exkluzivitu, resp. není důležitější než jiné typy psychologických reakcí na týrání (akutní reakce na stres, disociativní poruchy, depresivní poruchy nebo neklinické diagnózy jako intenzivní pocity studu nebo strachu z násilné osoby, přechodné disociativní reakce, stavy hypervigilance atp.). Expertiza plní v trestním řízení hned několik účelů: objasňuje duševní stav týrané osoby, pomáhá porozumět jejímu chování, především proč si násilí nechává líbit a neodejde ze vztahu, potvrzuje, nebo vyvrací tezi o nutné obraně a pomáhá posoudit věrohodnost výpovědi.

Pro posouzení jednání vraždící osoby jako **jednání v nutné obraně** je nutné odpovědět na otázku, v jaké situaci k uxoricidii v důsledku domácího násilí dochází. Podle statistik se v 70-90 % jedná o konfrontační situace, tj. hrozí bezprostřední ohrožení, které si oběť uvědomuje, a pociťuje silný strach, není přítomna žádná iniciální agrese ze strany týrané osoby, použité násilí je proporcionální hrozbě a hrozbu nelze v daném momentu jinak odvrátit. V nekonfrontační situaci dojde k homicidu v období relativního partnerského klidu, kdy týraná osoba sama zaútočí na násilníka. (Velmi vzácné, alespoň u pravých obětí domácího násilí, je objednání vraždy.) Vraždy v těchto nekonfrontačních situacích jsou nicméně provázeny jinými mimořádnými okolnostmi, charakteristicky je oběť domácího násilí zbavena možnosti svobodného pohybu, je držena v totální izolaci, došlo k extrémnímu fyzickému nebo sexuálnímu násilí nebo násilník opakovaně nedodržel určitý příslib, například když ženu nejdříve přiměl k určitému jednání výměnou za svolení k rozvodu a následně vzal tento slib zpět.

Nutná obrana je myslitelná samozřejmě pouze v jednoznačně konfrontačních situacích. Jak je ale možné, že osoba, která trpí syndromem naučené bezmoci, nakonec na tyrana sama zaútočí? Downs a Fischer¹¹⁰ připomínají v této souvislosti dnes pozapomenutý třetí pilíř syndromu týrané ženy, tak jak ho definovala Walkerová. Tím byla **hypervigilance**: zvýšená citlivost na signály akutního ohrožení. Oběť domácího násilí sice není schopna racionálně vyhodnotit celkovou situaci v partnerském vztahu (potud funguje naučená bezmoc), na druhou stranu je mimořádně vnímavá vůči signálům akutního vážného ohrožení. U nejtěžších forem domácího násilí se tato hypervigilance jeví jako nutná podmínka přežití. V situaci vraždy týrajícího partnera pociťuje jeho oběť díky okolnostem (objektivně doložitelným) mimořádné nebezpečí ohrožení života, ačkoli neutrální pozorovatel by ho neregistroval a „klasické“ podmínky nutné obrany nejsou splněny. Koncepce hypervigilance pak může směřovat k přiznání minimálně zmenšené přičetnosti pachatele. Důvodem pro nepřičetnost bude pouze v případě diagnostikování závažné psychické poruchy, která poškozují schopnost uvědomit si a rozpoznat nebezpečnost svého jednání nebo ho ovládat. Vždy je nutné zkoumat historii násilného vztahu, vzorec (podobu) domácího násilí a kontext, ve kterém k vraždě došlo.

¹¹⁰ Downs, D.A. – Fisher, J.: Battered Woman Syndrome. In: Cavanaugh, M.M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. s. 240-255.

4.7. Nepřímá viktimizace - dítě jako svědek domácího násilí

Děti v pozici svědka domácího násilí jsou považovány za nepřímé oběti domácího násilí. Násilí mezi rodiči je nicméně charakterizováno jako psychické týrání dětí¹¹¹, takže takto nazíráno již pouhá přítomnost dítěte při domácím násilí z něj činí oběť přímou.¹¹²

V České republice podle výzkumu STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR je v 57 % případů domácího násilí u násilných incidentů přítomné dítě. Nutno podotknout, že i když k násilí nedochází bezprostředně před zraky dítěte, děti napjatou a agresivní atmosféru v rodině vnímají a jsou jí ovlivněny. Podle německé reprezentativní studie Životní situace, bezpečí a zdraví žen v SRN¹¹³ z roku 2004 se násilí v 38 % objevuje ve vztahu záhy po uzavření manželství, ve 14 % po zahájení společného bydlení, dalších 10 % žen uvedlo, že násilí započalo již v těhotenství, podle dalších 20 % bylo impulzem k násilí až narození dítěte. To znamená, že ve více než 80 % případů jsou děti vystaveny násilí mezi rodiči už od narození. Výzkumy neuvádějí, jak často je dítě svědkem násilí páchaného na matce nebo naopak na otci. V zásadě samozřejmě každé násilí mezi rodiči dítě negativně poznamená, nicméně vliv na genderovou identitu dítěte by neměl být opomíjen, a to ani v souvislosti s **transgeneračním přenosem násilí**.

Děti vystavené násilí se naučí podněty zpracovávat odlišně od normální populace a toto odchylné zpracování sociálních informací je také často příčinou násilného chování dětí samotných v podobě například šikany.¹¹⁴

Německá studie obsahuje i údaje (nutno poznamenat, že poskytnuté pouze matkami) o reakcích dítěte na násilí mezi rodiči: 20-25 % dětí se vměšuje do násilných incidentů tak, že prosí agresora, aby upustil od svého jednání, nebo se pokouší ohroženou osobu bránit, v průběhu útoku na matku bylo v 10 % zaútočeno i na dítě, ve 2 % přešlo dítě z různých důvodů na stranu agresora. Asi čtvrtina žen uvedla, že jejich děti o probíhajícím násilí nic netuší.

Výzkumy o míře dopadu domácího násilí na dítě podle jeho věku zatím nejsou k dispozici, nicméně vychází se z předpokladu o vyšší traumatizaci v nízkém věku.¹¹⁵

¹¹¹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 42.

¹¹² Voňková, J.– Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProFem, 2004, s. 72.

¹¹³ Kavermann, B.: Zusammenhang von häuslicher Gewalt gegen Mutter mit der Gewalt gegen Töchter und Söhne- Ergebnisse neuer deutscher Untersuchungen. In: Hoffmann, J. – Wondrak, I. (ed.): Häusliche Gewalt und Tötung des Intimparters. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.

¹¹⁴ Drtilová, J.: Agresivita a násilné chování v nukleární rodině a širší sociální skupině. In Domácí násilí: záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo. Praha: ProFem, 1997, s. 19.

¹¹⁵ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 43.

5. Pachatelé domácího násilí

Pachatelé domácího násilí se v mnohém liší od pachatelů „běžné“ násilné kriminality.¹¹⁶ Neopouštějí místo činu, kterým je jejich soukromí, neočekávají, že by za své chování mohli být odsouzeni nebo potrestáni, často se naopak domnívají, že na násilí vůči partnerovi „mají právo“. Také pohnutky, které pachatele k násilným útokům vedou, jsou specifické, ač ne vždy snadno rozluštitelné.

Domácí násilník se nepovažuje za „kriminálního“, násilí, které používá, není typicky afektivní (tj. páchané ve stavu silného emocionálního rozrušení) ani čistě instrumentální. Situační faktory, přestože bezesporu mají na násilné incidenty vliv, nehrají zásadní roli. Provokace ze strany oběti je v těžkých případech domácího násilí těžko myslitelná, neboť oběti závažného domácího násilí se většinou vyznačují tzv. extrémní laskavostí¹¹⁷, tedy ze strachu před násilnou osobou udělají vše, aby jí vyhověly a nedošlo k dalšímu výbuchu násilí. Obecně se dá konstatovat, že vnější startéry násilí hrají v tomto případě okrajovou roli.

Vztah pachatele a oběti je také specifický - hovoří se o ambivalentním nebo paradoxním vztahu, pachatel svou oběť nejen zná, je to zároveň „nejbližší“ člověk (ať už se jedná o partnera, rodiče nebo dítě), pachatel se snaží oběť udržet v závislosti na sobě, přitom není schopen citového přiblížení a má strach, aby ho oběť neopustila.

V neposlední řadě je pro pachatele domácího násilí charakteristické, že se násilí dopouští opakovaně, dlouhodobě a mají tendenci ho stupňovat.

5.1. Klasifikace pachatelů domácího násilí

V první řadě je nutné poznamenat, že neexistuje žádná jednotná, univerzálně používaná klasifikace pachatelů domácího násilí. Přitom taková klasifikace by v konkrétních případech byla užitečným vodítkem pro predikci vývoje domácího násilí, zvolení vhodné terapie násilné osoby nebo výběru trestu s přihlédnutím k možnosti nápravy. Navíc stávající klasifikace se dají vztáhnout pouze na mužské pachatele domácího násilí, studie zkoumající ženy v pozici agresora chybí. I mužský vzorek je ale specifický, neboť většina výzkumů se zaměřuje na muže, kteří jsou buď odsouzeni, nebo se například léčí v psychiatrických léčebnách, a tak zachycují jen pachatele nejtěžších forem domácího násilí.

Dá se říci, že v rámci klasifikací pachatelů domácího násilí jsou definovány různé **psychologické profily pachatelů**. Psychologové přitom vycházejí ze statistik, podle kterých je naprostá většina mužské populace v intimních vztazích nenásilná. Dutton a Bodnarchuk¹¹⁸ uvádějí, že násilných je „jen“ 8-12 % mužů, což je sice dostatečně velký výskyt na to, abychom hovořili o závažném sociálním problému, ale zároveň příliš malý výskyt, aby ho mohly vysvětlit sociologické a genderové (feministické) teorie. Jinými slovy řečeno, jestliže je násilí produktem tradiční patriarchální společnosti, proč je jeho distribuce tak nerovnoměrná? Feministický přístup není podle nich schopen reflektovat individuální rozdíly mezi muži, partnerskou agresi vysvětluje samotným „mužstvím“ a odpovídá tak spíše na

¹¹⁶ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s.109.

¹¹⁷ Čírtková, L.: Vybrané výzkumy a teorie domácího násilí. Policista č. 7, 2002.

¹¹⁸ Dutton, G.D. – Bodnarchuk, M.: Through a Psychological Lens. Personality Disorder and Spouse Assault. In Cavanaugh, M.M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 6.

otázku, proč muži obecně používají sílu, namísto odpovědi na otázku, co vede k domácímu násilí.

Výskyt domácího násilí psychologové vysvětlují povahovými zvláštnostmi a zejména poruchami osobnosti násilníka. Přihlížejí přitom ke třem hlavním kritériím¹¹⁹:

- závažnosti a povaze partnerského násilí,
- obecnosti nebo specifčnosti násilí (tj. zda se násilí projevuje pouze v partnerském vztahu nebo i mimo něj) a
- přítomnosti či nepřítomnosti poruch osobnosti (tj. psychopatologické hledisko).

Z hlediska psychopatologie je mezi pachateli domácího násilí výrazně vyšší podíl osob s poruchou osobnosti než v běžné populaci. (Dutton s Bodnarchukem uvádějí poměr 80 % ku 15-20 %).¹²⁰ Podle Duttona platí, že čím závažnější je domácí násilí, tím pravděpodobněji trpí jeho pachatel poruchou osobnosti. Zatímco některé poruchy osobnosti a chování se projevují univerzálně, tzn. ve všech sociálních vztazích, jiné se promítají pouze ve vztazích intimních. Právě pro ně razí Dutton termín „**abúzivní osobnost**“ (abusive personality).¹²¹

Ta představuje nejnebezpečnější typ domácího násilníka a vyznačuje se následujícími charakteristikami:

- zuřivostí spojenou se studem,
- tendencí projektovat vinu na oběť (např. formou žárlivosti),
- úzkostnou vazbou na oběť (attachment anxiety), která se projevuje neochotou, resp. neschopností opustit vztah a
- těžkými výbuchy zuřivé agrese pouze uvnitř partnerského vztahu, které se střídají s fází usmírování a klidu.

Pokud bychom chtěli tyto projevy zařadit pod klinickou diagnózu podle ICD-10 nebo D-S-M IV, měly by nejblíže k poruše zvané hraniční osobnost.

Tato diagnóza figurovala v psychologických studiích pachatelů domácího násilí už v 80. letech, nicméně zdaleka nebyla jediná, většina autorů dospěla ke třem základním typům pachatelů domácího násilí:

- schizoidní či hraniční osobnost,
- pasivně agresivní a závislá osobnost a
- narcistická nebo disociální (antisociální) osobnost.

V 90. letech souběžně s tlakem na depatologizaci obětí domácího násilí se prosazuje tendence k depatologizaci jeho pachatelů. Vychází mimo jiné z kritiky dosavadních výzkumů, které v důsledku metodiky nutně vedly k nadhodnocení výskytu psychických poruch u násilných mužů. Klasifikační schémata se začínají soustředit na jiné aspekty v chování domácích násilníků.

Tak např. tým vedený Gottmanem rozeznal dva typy násilníků: instrumentální a impulzivní.

Instrumentální typ se vyznačuje antisociálním založením, agresivitou a sociálním sadismem, tj. krutostí vůči partnerce, která není vázána na sexuální vzrušení. Během

¹¹⁹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 37.

¹²⁰ Dutton, G.D. – Bodnarchuk, M.: Through a Psychological Lens. Personality Disorder and Spouse Assault. In Cavanaugh, M.M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 7.

¹²¹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 37.

agresivního incidentu u něj nedochází k tělesnému nabuzení. Vzhledem k tomu, že má obecně zvýšený sklon k agresi, chová se problematicky i mimo soukromou sféru.

Impulzivní typ je naopak při explozích násilí psychofyziologicky nabuzen. Takový jedinec se nekontroluje, je impulzivní, dysforický (tj. převládá u něj emocionálně nepříjemné naladění) a charakterizuje ho úzkostná vazba k partnerce, na níž je závislý. V ostatních sociálních kontaktech je spíše pasivní, některými projevy se může blížit hraniční osobnosti.

K oběma typům se řadí asi polovina násilných mužů, zbytek mužů je mimo partnerský vztah zcela normální (hovoří se o nich také jako o „family only“ pachatelích).¹²²

Odlisný přístup zvolil Holtzworth-Munroe se svým týmem. Namísto vymezení určitých typů násilníků vymezuje dvě kategorie faktorů, které umožňují sestavit přesný psychologický profil jedince, který pak indikuje vhodnou terapii. Jsou to jednak distanční faktory (distanční proměnné), jednak proximální faktory.

Mezi **distanční faktory** patří:

- genetické vlivy (temperament),
- zkušenosti z dětství (zneužívání, přítomnost u násilných incidentů mezi rodiči) nebo
- zkušenosti ze skupin vrstevníků (zneužívání drog apod.).

K **proximálním faktorům** se řadí:

- vazba k druhým osobám (empatie, vztahová závislost),
- impulzivita (neschopnost zvládnout výbuchy hněvu),
- sociální dovednosti (schopnost správně interpretovat záměry druhých, asertivita),
- postoje vůči ženám nebo
- postoje vůči násilí.

Později vymezil Holtzworth-Munroe společně se Stuartem tři typy pachatelů domácího násilí.¹²³ Prvním je **agresor pouze v rodině**. Tomuto typu odpovídá zhruba polovina pachatelů domácího násilí. Mají relativně liberální postoj k genderovým rolím, často mají zkušenost s násilím v rodině již z dětství. Lze u nich předpokládat lehkou poruchu osobnosti. Dalším typem je **dysforický/hraniční typ**, ze všech tří typů nejvíce depresivní, úzkostný, emočně nestabilní. Zastává konzervativní postoje k rozdělení genderových rolí. Často u něj lze diagnostikovat symptomy hraniční či schizoidní osobnosti. Posledním typem je **obecně agresivní antisociální typ**. Tento pachatel nemá zájem o druhé, je amorální a neodpovědný. Agresivní bývá i mimo rodinu, často trpí antisociální poruchou osobnosti. Představuje asi

25 % pachatelů domácího násilí.

Do značné míry se s touto klasifikací překrývá i rozlišení domácích agresorů podle Hambergera a spol, který také vymezil tři typy pachatelů¹²⁴:

- antisociálního,
- pasivně agresivního a
- nepatologického.

¹²² Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 38.

¹²³ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 116.

¹²⁴ Tamtéž, s. 117.

Antisociální jedinec se dopouští násilí vlivem svého osobnostního založení, a tedy často i mimo rodinu. Jeho agrese je generalizovaná.

Pasivně agresivní nebo také závislý, případně neurotický jedinec se dopouští násilí v rodině zejména pod vlivem situace a jeho agrese zpravidla rámec rodiny nepřekročí.

Nepatologický jedinec není pro závažné případy domácího násilí typický. K násilí se uchyluje zejména z důvodu zafixovaných nevhodných komunikačních technik, které se uplatňují při interakci partnerů.

Zajímavou výzkumnou metodu zvolili Jacobson a Gottman, když srovnávali páry se zkušeností s domácím násilím s nespokojenými páry, kteří násilnou zkušenost neměly. Rozlišili tak dva typy pachatelů. První typ nazvali příznačně **Kobra**. Jedná se o sadistickou, vnitřně chladnou osobnost, se zaměřenou pozorností i během agresivního útoku. Asi u 90 % zástupců tohoto typu lze diagnostikovat antisociální poruchu osobnosti. Projevuje se sobeckostí, neschopností cítit vinu, není schopen empatie. Obvykle je agresivní i mimo domov. Nejraději je sám. Vůči terapii je rezistentní. K tomuto typu patřilo asi 20 % zkoumaného vzorku pachatelů domácího násilí. Druhý typ byl označen jako **Pit Bull**. Na rozdíl od kobry je nejistý, silně závislý na své partnerce, touží po lásce, má strach z opuštění, je výbušný a neovládá své emoce. Násilí používá pouze vůči své partnerce. Pokud ho opustí, dlouho ji pronásleduje.¹²⁵

Svébytnou klasifikaci vytvořila i Americká asociace psychologů (American Psychological Association, APA).¹²⁶ Rozeznává **typického násilníka**, který používá násilí k zajištění moci a kontroly nad ostatními. Zastává tradiční genderové stereotypy, je konfliktní, afektovaný a těžko zvládá vztek. Chová se manipulativně, lže, bagatelizuje situaci, i proto se těžko identifikuje. Patří sem více než 50 % násilníků. Dále APA rozlišuje **násilníka s duševní poruchou**, jenž má určité klinické příznaky. Může se jednat o depresi, paranoii, obsedantně kompulzivní poruchu nebo schizofrenii. Jako poslední typ je uváděn **kriminální typ násilný i mimo rodinu**. Diagnosticky obvykle odpovídá antisociální poruše osobnosti. Někdy se jedná o jedince, kteří byli sami v dětství zneužíváni. Tito muži nejsou vhodní pro terapii mimo vězení. Patří sem 15-20 % pachatelů domácího násilí.

Podle sociálního ukotvení dělí násilníky L. W. Sherman¹²⁷. Rozlišuje **sociálně problémové jedince**, jejichž osobnostní rysy se podobají „běžným“ pachatelům trestné činnosti, případně sami již byli trestáni, násilí se dopouští v rodině i mimo ni. Vedle nich jsou to pak **muži „dvoji tváře“**. Doma agresori, pro okolí konformní, seriózní osoby. Sami sebe vidí jako úspěšné, dokonalé muže, schopné po všech stranách zabezpečit rodinu, imponující svému okolí. Pokud tomuto obrazu realita neodpovídá, jsou frustrováni. Vinu za násilí přesouvají na partnerky, sami sebe považují za oběť nebo své chování vysvětlují alkoholem, drogami nebo ztrátou sebekontroly. Agresivní jednání popírají nebo bagatelizují.

Různost motivace, která vede pachatele k použití násilí, vedla k rozlišení násilných osob na **self image demonstrator** (násilím demonstruje svou sílu), **self image defender** (jedná násilně, když se cítí v ohrožení a brání tak svoje ego) a **reputation defender** (jedná násilně v zájmu záchrany „ohrožených“ hodnot skupiny, ke které náleží).¹²⁸

125 Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 116.

¹²⁶ Tamtéž, s. 118.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

Jak už bylo uvedeno výše, žádná z uvedených klasifikací není všeobecně využívána praxí ve styku s pachateli domácího násilí. Naopak z praktických zkušeností se vyvinula poměrně ustálená klasifikace, která zahrnuje následující typy násilníků:

- **osoba dvojí tváře bez výrazných příznaků psychopatologie** (násilná je jen v soukromí; na veřejnosti, v zaměstnání apod. je nenápadná, působí spořádaným dojmem),
- **obecně násilná osoba**, která má antisociální sklony i mimo rodinu,
- **násilník, u kterého dominují problémy se závislostí**, s nimiž je domácí násilí úzce spojeno, a
- **násilník s psychickou zátěží** (tj. s výraznými symptomy poruchy osobnosti).¹²⁹

Ačkoli tato klasifikace nemá jasně definovaná kritéria a nevznikla jako produkt empirického vědeckého zkoumání, je pro odborníky, kteří musí řešit konkrétní živé případy domácího násilí, užitečná.

Obdobně jako u rozlišování různých podob a vzorců domácího násilí i v oblasti klasifikace jeho pachatelů se dá říci, že různorodost jednotlivých rozlišujících schémat bezesporu rozšiřuje naše poznatky týkající se tohoto fenoménu, na druhou stranu celou problematiku činí poněkud nepřehlednou. Navíc, jak bylo uvedeno výše, uvedené klasifikace se týkají výlučně mužů jako pachatelů domácího násilí a významná oblast celé problematiky tak zůstává nepokryta. Odpovědi na otázky, zda se dají uvedené typologie použít i na násilné ženy, případně v čem se liší motivace a násilné chování žen a mužů, nám zůstává výzkum stále dlužen.

¹²⁹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 40.

6. Prevence domácího násilí

Předpokladem účinné prevence je důkladná znalost jevu, kterému chceme zabránit, ať už co do jeho příčin, podob chování pachatele, nebo procesu viktimizace. Těmto jednotlivým faktorům byla věnována pozornost výše. Jejich společným jmenovatelem je nemožnost dojít k určitému univerzálnímu, obecnému závěru, který by platil pro domácí násilí ve všech jeho podobách. Právě tato složitost a diferencovanost komplikuje tvorbu a aplikaci preventivních opatření jak na individuální, tak na generální úrovni.

I v rámci domácího násilí můžeme rozlišovat profylaxi z různých hledisek.¹³⁰ Z hlediska obsahu hovoříme o prevenci sociální, která se zaměřuje na faktory ovlivňující socializaci jedince, z hlediska příležitostí o prevenci situační, jejímž cílem je omezovat možnosti páchaní kriminality, z hlediska oběti prevenci viktimologickou ovlivňující faktory viktimizace a viktimnosti a z hlediska hlavního adresáta na prevenci primární, sekundární a terciární, kde primární prevence je adresována veškerému obyvatelstvu, sekundární potenciálním pachatelům a obětem a terciární je zaměřena na předcházení kriminální a viktimní recidivě.

6.1. Sociální prevence

Z hlediska sociální prevence domácího násilí je stěžejní vytvořit takové společenské prostředí, které odmítá násilí, a to i v soukromí rodiny. To se může dít prostřednictvím výchovy, různých veřejných kampaní ze státních i soukromých zdrojů, velký vliv má samozřejmě i působení médií. „Mobilizaci“ veřejnosti vůči rozsahu, závažnosti a specifickým charakteristikám násilí v rodině s cílem získat její podporu v úsilí o kontrolu tohoto jevu zdůrazňuje (vedle dalších preventivních opatření) i **Doporučení ministrů Rady Evropy z roku 1985 o násilí v rodině**¹³¹. Ani kriminalizace domácího násilí nemůže mít odpovídající efekt bez toho, aby předmětné jednání bylo odsouzeno nejenom legálně trestní justicí, ale i fakticky společenským míněním. Stejně jako u jiných kriminálních jevů zde platí, že vnější formální institucionalizovaná kontrola chování ztrácí na účinnosti, pokud nekonvenuje s kontrolou neformální.

6.1.1. Kriminalizace domácího násilí

Kriminalizaci můžeme chápat nejenom jako sankční mechanismus, ale také jako prostředek prevence, a to prostředek prevence pozitivní i negativní. Pozitivní aspekt spočívá v potvrzení, zafixování určité společenské normy jako normy právní, což s sebou bezpochyby nese i zpětnou vazbu – společenská norma se upevňuje, vědomí o významu jejího dodržení se utužuje. Negativní aspekt představuje odstrašující účinek možného odhalení, stíhání a trestu.

V rámci problematiky domácího násilí a jeho trestněprávního řešení má zásadní význam otázka, zda předmětné jednání postihovat v rámci „obecných“ skutkových podstat trestných činů (ublížení na zdraví, znásilnění, vydírání, omezování osobní svobody ad.), nebo vytvořit **zvláštní skutkovou podstatu**, která bude postihovat domácí násilí v jeho

¹³⁰ Kuchta, J. - Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.Beck. 2005, s. 5.

¹³¹ Poslední vývoj na půdě Rady Evropy směřuje k přijetí úmluvy proti násilí páchanému na ženách, zejména proti domácímu násilí a nuceným sňatkům. Viz tiskové prohlášení 833/2008 dostupné na internetových stránkách Rady Evropy: www.coe.int.

komplexnosti a specifčnosti. Tento výběr ponechává na vůli národních zákonodárců i již zmiňované Doporučení Výboru ministrů rady Evropy o násilí v rodině.

Cestu zvláštní skutkové podstaty zvolily vedle České Republiky¹³² například Slovensko, Irsko nebo Švédsko, jinde (například v Nizozemsku) jednání, která naplňují skutkovou podstatu určitého trestného činu a zároveň splňují charakteristiky domácího násilí, jsou postižitelná vyšší trestní sazbou.¹³³ Výslovné označení domácího násilí jako jednání, které státní moc odsuzuje a je odhodlána ho stíhat, bezesporu přispívá i k jeho debagatelizaci v očích veřejnosti, a tak má pozitivní vliv na neinstitucionalizované formy vnější kontroly chování, např. může povzbudit ochotu okolí rodiny či páru k oznámení podezření na domácí násilí. Jasný signál laické i odborné veřejnosti, včetně státních orgánů, že domácí násilí je společensky nežádoucí a jeho pachatelé jsou zločinci, může fungovat i jako prevence sekundární viktimizace.

Dalším dopadem zvláštní úpravy je rozšíření možnosti stíhat pachatele tohoto jednání. Jednotlivé násilné incidenty, jsou-li pro účely trestního stíhání posuzovány samostatně, často nedosahují prahu trestného činu (především ublížení na zdraví a jeho obdoby v cizích právních řádech) a pachatel tak zůstává nepotrestán.

Ruku v ruce s kriminalizací domácího násilí jde otázka **potrestání pachatele**, odstrašujícího účinku trestu, vhodné formy trestu, účinnosti trestu a možnosti nápravy násilné osoby. V obecné rovině není možné na tyto otázky najít jednoznačnou odpověď, vždy záleží na konkrétní formě domácího násilí v daném případě, jeho etiologii, motivaci a profilu pachatele. Společně s G. Kaiserem je možné pouze konstatovat, že odstrašující efekt trestu je omezený a nelze ho empiricky prokázat.¹³⁴ Logika zastrašení u domácího násilí selhává i z důvodu, že zde nepůsobí kalkulace pachatele o zisku z rizikového chování, ale ve hře bývají spíše silné emoce, kognitivní zkreslení apod.¹³⁵

Vzhledem k tomu, že obavě z trestu primárně předchází obava ze samotného odhalení, má význam pro prevenci na obecné úrovni nejenom normativní stanovení sankce, ale především efektivní práce policie v rámci širší spolupráce s jinými státními i nestátními složkami, které mohou přijít do kontaktu s aktéry domácího násilí (lékaři, charitativní organizace, sociální služba apod.).¹³⁶ Taková provázaná síť spolupracujících složek je vedle osvěty a výchovy hlavním předpokladem **boje s latentí domácího násilí**.

Odborníci se nicméně shodují v tom, že hlavním cílem prevence a intervence v oblasti domácího násilí není stíhat a potrestat pachatele, ale pomoci partnerskému vztahu (do té míry, v jaké je to možné) zastavit násilné incidenty vhodným zásahem z vnějšku¹³⁷, a že zájem rodiny by měl převažovat nad zájmem na potrestání pachatele¹³⁸.

¹³² Trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona.

¹³³ Voňková, J.–Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: Profem, 2004, s.150.

¹³⁴ Kaiser, G.: Kriminologie. Praha: C.H.Beck, 1993, s. 96.

¹³⁵ Martinková, M. - Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 10.

¹³⁶ K interdisciplinární spolupráci viz dále oddíl 6.4.

¹³⁷ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s.6.

¹³⁸ Zapletal, J.: Kriminologické aspekty domácího násilí. In Kriminalistika, 1997, č. 4, s. 322.

6.2. Situační prevence

Prostředky situační prevence využitelné v rámci domácího násilí jsou z povahy věci omezené. Domácí násilí se odehrává v soukromí, nelze ho spolehlivě predikovat a aplikace určitých preventivních opatření je prakticky možná až ve chvíli, kdy k násilnému útoku už došlo. Jinými slovy řečeno situační prevence v oblasti domácího násilí je zaměřena především na zabránění recidivy násilných útoků, čímž se překrývá jednak s prevencí terciární i s prevencí viktimologickou.

Účinná prevence předpokládá vedle vhodného modelu akutní intervence, ideálně za spolupůsobení policie, sociálních služeb, odborníků z řad lékařů, psychologů, právníků, případně dobrovolných organizací, i systém zajištění bezpečí oběti (prostřednictvím vykazání násilné osoby ze společně sdílené domácnosti, ne-li přímo jejího zadržení, zákazu přiblížování se ohrožené osobě, přemístění ohrožené osoby do azylového zařízení s utajenou adresou atp.) a v neposlední řadě následnou péčí o oběť, případně i o pachatele. Kombinují se tedy prostředky právní (občanskoprávní, trestněprávní, správní) s prostředky mimoprávními, státem organizovaná činnost je doplňována činností nestátního sektoru.

6.3. Viktimologická prevence

Viktimologická prevence se realizuje na více úrovních. Na té nejobecnější je možné konstatovat, že součástí osvěty a výchovy v rámci problematiky domácího násilí by nemělo být „pouze“ zcitlivění veřejnosti vůči tomuto tématu, ale také praktické informace, které umožní potenciálním obětem (ale i jejich sociálnímu okolí) rozpoznat signály nasvědčující rozvoji násilného vztahu. Čím dříve je domácí násilí identifikováno, tím větší je šance, že oběť (ale i pachatel) z násilného vztahu dokáže vystoupit.

Jestliže už násilí eskalovalo, cílem preventivního působení by mělo být oběti co nejvíce usnadnit cestu z násilného cyklu ať už prostředky právními, či mimoprávními. Sporný je z tohoto pohledu například institut souhlasu poškozeného – osoby blízké s trestním stíháním pachatele či obdobných úprav (např. ve Finsku bylo až do roku 1995 možné vznést obžalobu pro ublížení na zdraví, které se odehrálo v soukromí, pouze na žádost týrané osoby). V případech domácího násilí se takové ustanovení stává kontraproduktivním, namísto aby oběti pomáhalo, ji ohrožuje eskalací násilí a sekundární viktimizací.¹³⁹

Zvýšit bezpečnost oběti mohou i opatření spočívající v zesílené ochraně jejího soukromí či utajení místa jejího pobytu, opustila-li obydli sdílené s násilnou osobou. Je-li pachatel stíhán, měla by být oběť informována o postupu tohoto stíhání a především o tom, že pachatel byl propuštěn z vazby či výkonu trestu.

Jako ojedinělý příklad klasického ochranného opatření situační prevence v rámci domácího násilí lze uvést projekt policie v Merseyside ve Velké Británii, která ženám vytipovaným pracovníky pro prevenci domácího násilí poskytovala příruční alarmany. Ty svou aktivací upozornily policii na ohrožení jeho majitelky a neznáma způsobily, že pachatel od násilí upustil.

Stěžejní roli ve viktimologické prevenci hraje dostupnost pomoci (ať už policejní, zdravotní nebo sociální). Pomáhající organizace, ale i policie by měly být připraveny poskytnout oběti „bezpečnostní plán“¹⁴⁰ pro případ akutního ohrožení jejího zdraví či života, a

139 Voňková, J.– Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProFem, 2004, s. 12-13.

¹⁴⁰ Jeho obsahem je např. promyšlení únikových cest z domu, připravené bezpečnostní zavazadlo pro případ nutnosti opustit byt, domluva se sousedy na signálu, že oběť potřebuje

to nejen pokud násilná a ohrožená osoba sdílí domácnost, ale i v případě, že oběť již od agresora odešla.¹⁴¹

Součástí dlouhodobé práce s obětí je i terapie, zaměřená nejen na zmenšení následků traumatizující zkušenosti, ale také na převzetí zodpovědnosti za své bezpečí.¹⁴² Oběť by se měla naučit rozpoznávat signály hrozícího nebezpečí a efektivně na ně reagovat.

6.4. Multidisciplinární projekty

Vzorem pro řadu multidisciplinárních projektů, včetně níže popsaného rakouského, byl projekt realizovaný na počátku 80. let 20. století v Duluthu (v Minnesotě) v USA.¹⁴³ Často se pro něj používá zkratka DAIP (Domestic Violence Intervention Project). Jeho základem je myšlenka „community response“, tj. společné odpovědnosti komunálních institucí, a dále snaha o co nejúčinnější a zároveň nejrychlejší reakci na násilný incident spočívající především v okamžitém zajištění pachatele po činu, trestněprávním postihu (trestu, či podmíněném trestu) uloženém do 48 hodin, uložení povinnosti účastnit se terapeutického programu, pro oběť potom v možnosti okamžitého vydání občanskoprávního ochranného opatření a bezodkladné sociální pomoci (podpora, ubytování apod.). Duluthský projekt poprvé systémově zapojil do práce s pachatelem i obětí nejen policii, ale také azylové domy pro ženy, poradenská centra pro oběti trestných činů či probační službu.

Průkopníkem na poli multidisciplinární spolupráce při řešení případů domácího násilí v Evropě se stala již v 80. letech Velká Británie.¹⁴⁴ V současnosti zde na lokální úrovni existuje přes 200 týmů složených ze zástupců místní samosprávy zodpovědných mimo jiné za sociální služby, bydlení a vzdělávání, specializovaných jednotek policie, probační služby, zdravotnické služby, azylových domů, ženských organizací a organizací pomáhajících obětem trestných činů, členů komunitních programů a jiných dobrovolníků. Jejich hlavní činností je samozřejmě systémová spolupráce u živých případů domácího násilí a výměna informací, ale věnují se i monitoringu domácího násilí, výchovným a preventivním akcím a nověji též opatřením inspirovaným americkým projektem v Duluthu, jejichž cílem je systémové vyhledávání případů domácího násilí a vytváření institucionálních kontrol, které mají zhodnotit postup různých orgánů.

6.5. Intervence v případech domácího násilí

Intervence v případech domácího násilí může nabírat nejrůznější podoby a formy. V nejobecnější rovině je vhodné rozlišit intervenci „akutní“, tzn. situaci, kdy násilný útok přímo hrozí, případně k němu již došlo, a policie přijíždí na „místo činu“, od intervence v širším slova smyslu, jejímž cílem je zajistit bezpečí oběti a trvale zastavit násilí v rodině.

Akutní intervence v případech domácího násilí tvoří jednu z nejčastějších a zároveň jednu z nejméně oblíbených agend policie. I sami policisté prožívají vstup do rodinného

pomoc atd. Viz např. Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 63-65.

¹⁴¹ Hovoří se o tzv. separačních napadnutích. Viz pozn. č. 1, s. 62.

¹⁴² Gjuríčová, Š. – Kocourková, J.: Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 82.

¹⁴³ Vykopalová, H.: Násilí v rodině. In Kriminálnístka, 2001, č.4., s. 253-262.

¹⁴⁴ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s. 36-42.

privátního prostoru jako stresující.¹⁴⁵ I proto některé státy zavádějí na místních služebných funkci **policejního specialisty** na rodinné krizi.¹⁴⁶ Např. ve Velké Británii se případům domácího násilí věnuje zvláštní jednotka obecní bezpečnosti (Community Safety Unit), jejíž členové mohou oběti zařídít nouzové ubytování včetně odvozu. V Severním Irsku je ustanovena funkce „důstojníka pro domácí násilí“ (Domestic Violence Officer), který má mimo jiné povzbuzovat oznamování trestných činů a minimalizovat odepření, resp. zpětvzetí souhlasu s trestním stíháním pachatele. Specifikem je možnost doprovázet oběť k soudu, která je v jiných státech většinou svěřena civilním složkám ochrany před domácím násilím a nikoli policii. V Nizozemí je v každém policejním okrsku jeden speciálně vyškolený policista, navíc jestliže je v určitém okrsku vyšší výskyt násilí, může jeho policejní ředitel rozhodnout o speciálním projektu, jehož součástí je i školení policistů, případně zapojení pomáhajících organizací. V České republice funguje na principu specializace tzv. Skupina domácí násilí jako součást Služby kriminální policie a vyšetřování v Brně

Z praktických zkušeností policistů se dají odvodit určitá nejobecnější doporučení. Při akutní intervenci je nutné nejdříve násilnou a ohroženou osobu prostorově oddělit. Poté se policistům doporučuje zaujmout předem rozdělené role, a to roli policisty, který s aktéry incidentu komunikuje a policisty, který naslouchá v pozadí, sleduje vývoj situace, jistí ji a vhodně usměřňuje. Hovoří se o technice „**aktivního naslouchání**“, jejímž cílem je podpořit komunikaci mezi spornými stranami a umožnit jim oběma vyjádřit se k situaci. Pro komunikujícího policistu platí požadavek objektivnosti a požadavek srozumitelnosti.¹⁴⁷

K povinnostem policie by mělo dále patřit pečlivé **zdokumentování** případu, nejenom pro případné trestní stíhání násilné osoby, ale také pro účely práce samotné policie (např. záznamy o opakovaných zásazích v určité domácnosti nasvědčují tomu, že se jedná o chronický problém, což spoluurčuje způsob jeho řešení.)

Další postup policie odvisí od závažnosti situace, hrozby dalšího ohrožení oběti, ale samozřejmě také od možností, jaké policii poskytuje právní úprava. K „diagnostice“ konkrétního případu domácího násilí a odhadu rizika, že se násilí bude opakovat, slouží řada metod.¹⁴⁸

V České republice používají intervenční centra i policie **metodu SARA** (Spousal Assault Risk Assessment).¹⁴⁹ Ta používá k predikci ohrožení oběti tři bloky rizikových příznaků:

- rizika vyplývající z minulého chování násilné osoby vůči ohrožené osobě,
- obecné psychosociální faktory vypovídající o sklonu k násilí v osobnosti pachatele nebo v jeho způsobu života a
- faktory svědčící pro zranitelnost oběti, a to jak objektivní (např. nemožnost úkrytu před násilníkem), tak subjektivní (např. strach z násilníka).

K vyhodnocení jednotlivých faktorů slouží formulář se sestavou otázek. Jeho zpracování by ale nemělo spočívat v aritmetickém sčítání přítomných rizikových faktorů, ale

¹⁴⁵ Čírtková, L.: Rodinné násilí z pohledu policejního psychologa. In Domácí násilí: záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo. Praha: ProFem, 1997, s. 34-37.

¹⁴⁶ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s.23.

¹⁴⁷ Čírtková, L.: Rodinné násilí z pohledu policejního psychologa. In Domácí násilí: záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo. Praha: ProFem, 1997, s. 34-37.

¹⁴⁸ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 58.

¹⁴⁹ Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky. Praha: Grada, 2008, s. 14.

ve vlastním odborném úsudku policisty. Policisté (a další osoby, které pracují s oběťmi domácího násilí) by tedy měly projít školením o používání této pomůcky, která i podle jejich autorů (R. D. Kropp a H. Belfrage) může sloužit nejenom k predikci, ale také k prevenci domácího násilí.

Doslova přelom v přístupu k intervenci v případech domácího násilí znamenal projekt známý pod názvem „**Minneapolis – Experiment**“.¹⁵⁰ Probíhal v rámci širšího kriminologického výzkumu ověřujícího teorii odstrašujícího účinku rychlého trestu a kontroly kriminality. Cílem bylo zjistit, jaké policejní opatření vede nejspolehlivěji k redukci rizika opakovaného útoku na stejnou oběť. Autor projektu L. W. Sherman porovnával tři formy policejní intervence:

- domluvu pachateli podle uvážení policisty,
- oddělení sporných stran (pokyn pachateli, aby se na 8 hodin vzdálil z blízkosti oběti) a
- zadržení pachatele.

Tyto postupy vyhodnocoval podle následného rozhovoru s obětí a podle toho, zda se pachatel dopustil recidivy. Výsledkem byl **závěr o arestu (zadržení)** jako opatření, které nejúčinněji snižuje riziko dalšího napadení oběti. Tento závěr měl pak dalekosáhlý dopad na změnu legislativy v řadě států USA, které zavedly zadržení jako povinné opatření v případech domácího násilí.

Výstupy replik minneapolisického výzkumu ovšem zdaleka nebyly tak jednoznačné a vedly k formulaci tří aspektů, které účinnost zadržení pachatele domácího násilí spoluurčují. Hovoří se o **tzv. důležitých dilematech**.

Dilema sociálního zakotvení pachatele (The Different Folks Dilema) – odstrašující účinek arestu platí pro pachatele závislého na sociálních vazbách a pochodech konformity. V praxi to bývají lidé zaměstnaní, žijící s partnerem v manželství, nikoli v neformálním svazku jako druh a družka. Z hlediska typologie násilníků lze hovořit o násilnících „dvojitě tváře“ nebo „klasickém“ typu domácího násilníka, který mimo intimní vztah nemá problémy s dodržováním norem.

Dilema časové osy (The Timing Dilema) – zadržení může krátkodobě působit jako tlumič agrese, v dlouhodobém horizontu může ovšem dojít k „efektu překlopení“ – pachatel se k násilnému chování nejenom vrátí, ale intenzita jeho útoků se zvyšuje. Tento efekt se uplatní opět především u osob s nízkou sociální vazbou a ukotveností.

Dilema chronických případů (The Chronic Cases Dilema) – výzkumy ukázaly, že za téměř polovinou násilných incidentů stojí pouhá pětina párů. Sherman tedy dovodil, že existují jakási „ohniska“ domácího násilí, představovaná čtvrtí, ulicí, blokem domů, na něž by se měla policie blíže zaměřit a vypracovat pro ně speciální postupy.

Na základě řady ověřovacích studií korigoval Sherman původní zásadu o povinném zadržení pachatele (mandatory arrest) a formuloval **zásadu „povinné akce“** (mandatory action). Tato zásada je součástí Shermanovy koncepce Smart Policing, podle níž má policie disponovat určitým katalogem opatření (nabídka doprovodu oběti do azylového domu, odvoz pachatele či oběti do lékařského zařízení, zadržení pachatele s případným přihlédnutím ke stanovisku oběti, návrh soudního zákazu přiblížení se k oběti nebo zapojení sociálního okolí oběti do její ochrany), přičemž k určitému opatření přikročit musí, je ovšem na jejím uvážení, které zvolí.

¹⁵⁰ Čírtková, L.: Domácí násilí. In Kriminallistika. 2006, č. 3, s. 187-199.

V evropském kontextu se stala průlomovou **rakouská úprava zákona na ochranu před domácím násilím** z roku 1997.¹⁵¹ Východiskem tohoto zákona je teze, že: „Když jde o ukončení násilí v rodině, stává se nejvyšším příkazáním tzv. strategie vměšování, neboť pasivita a nicnedělání pomáhá pachateli a nesvědčí oběti.“¹⁵² Cílem je primárně zajistit důslednou prevenci domácího násilí, tedy pomoci oběti, nicméně pomocná ruka je nabídnuta i pachateli, ovšem až po konfrontaci s tím, že jeho chování je nežádoucí a že je to on, kdo ponese negativní důsledky svého chování a nikoli jeho oběť. Ta zůstává „doma“ a je nadále chráněna proti násilí, zatímco agresor musí odejít.

Děje se tak prostřednictvím **institutu vykázání** (Wegweisung) a **institutu zákazu vstupu** (Betretungsverbot).¹⁵³ Policie je zmocněna, jestliže z okolností vyplývá, že hrozí vážný útok proti lidskému životu, zdraví nebo svobodě, osobu, od které nebezpečí vychází, vykázat z bytu, kde bydlí i ohrožená osoba, a z jeho bezprostředního okolí. Toto opatření se vydává na dobu deseti dnů. Vstup do společné domácnosti je pro agresora možný jen za účasti policie. (Tento citelný zásah do privátní sféry pachatele má samozřejmě respektovat zásadu přiměřenosti.) Policejní orgán má dále povinnost informovat oběť o dalších možných právních krocích a institucích, kde najde pomoc.

Dalším právním krokem může být především návrh na soudní příkaz, jímž soud přikáže opuštění bytu a jeho bezprostředního okolí a zákaz návratu do bytu a jeho bezprostředního okolí. Soud může také (opět na žádost ohrožené osoby) zakázat násilné osobě pobyt na konkrétně určených místech a uložit jí, aby nevyhledávala setkání ani jakékoli navázání kontaktu s navrhovatelem tohoto opatření.

Je nabíledni, že, ať už prostřednictvím policejního opatření nebo soudního příkazu, zabránění kontaktu agresora s obětí je nejspolehlivější formou prevence recidivy násilí. Okamžité zastavení násilí není ale jediným efektem, který toto opatření přináší. Desetidenní oddělení poskytuje ohrožené, ale i násilné osobě čas na „vydechnutí“ a zvážení možných alternativ řešení obtížné životní situace.

Rakouský projekt prevence domácího násilí zahrnuje nejenom soubor policejních a soudních opatření zajišťujících bezpečí oběti, ale i **balíček doprovodných sociálních opatření**. Na prvním místě se jedná o **zřízení intervenčních center** (Interventionsstellen gegen Gewalt in der Familie) zaměřených na komplexní pomoc obětem domácího násilí a úzce spolupracujících s policií. Policisté jsou povinni vyrozumět intervenční centrum o případech domácího násilí, které řešily, a předat mu kontakt na oběť, tak aby jeho pracovníci mohli oběť vyhledat a poskytnout jí poradenské služby, terapii, právní konzultaci, ale i doprovod do různých institucí apod. Principem je **proaktivní přístup** – aktivita vychází z centra, nikoli od oběti, která často není vlivem dlouhodobého týrání schopná efektivně řešit problémy a sama vyhledat pomoc.

Se souhlasem oběti může intervenční centrum iniciovat i **intervenci týkající se agresora**. Ta může spočívat v podání žádosti o vydání ochranného příkazu soudem, ve spolupráci s úřadem prokuratury a soudem při provádění preventivních opatření, v konzultacích s úřady péče o děti nebo v kontaktování agresora poradenskými organizacemi.

Vedle konkrétní pomoci se intervenční centra zapojují i do primární prevence osvětou, poradenskou činností, rozvojem strategií pro boj s domácím násilím apod., kontrolují také

¹⁵¹ Bundesgesetz zum Schutz vor Gewalt in der Familie neboli zkráceně Gewaltschutzgesetz.

¹⁵² Voňková, J.–Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: ProfFem, 2004, s. 139.

¹⁵³ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s.115-119.

správnou implementaci zákona o ochraně před domácím násilím a pořádají výcvikové kurzy pro zaměstnance azylových domů, policisty i další skupiny odborníků.

Dalším pilířem rakouského modelu je pak efektivní **spolupráce mezi všemi příslušnými úřady**. Tato spolupráce je součástí všech intervenčních projektů s cílem zvýšit efektivitu opatření v prevenci násilí a více je přizpůsobit potřebám obětí.

Rakouský model se stal vzorem pro obdobné úpravy v řadě dalších zemí, včetně České republiky a Slovenska. (Výzvou k jeho napodobení je bezpochyby i fakt, že byl Evropským společenstvím vyhodnocen jako best practice, tedy nejlepší přístup k řešení, a je doporučován jako vzorový model komplexního sociálně-právního řešení domácího násilí.¹⁵⁴) Rozdíly mezi jednotlivými národními úpravami spočívají především v tom, zda pachatele může na určitou krátkou dobu vykázat policie zasahující na místě či zda je nutný až soudní příkaz.

Irský zákon o domácím násilí upravuje dvě možné formy ochrany ohrožené osoby, a sice tzv. bezpečnostní opatření (safety order) a tzv. výjimečné opatření (barring order). Bezpečnostní opatření je soudní nařízení, které spočívá v „pouhém“ zákazu dalšího použití násilí či výhrůzek násilí. Výjimečným opatřením soud vykáže násilnou osobu z domu či bytu. Tuto ochranu poskytuje zákon pěti kategoriím osob, vedle sezdaných párů a párů žijících ve společné domácnosti (podmínkou je min. 6 měsíců společného soužití v posledním roce) i rodičům vůči dítěti staršímu 18 let, dalším osobám, které žijí společně proti násilí páchanému osobou starší 18 let, a nepřímo i dětem, o jejichž ochranu může požádat rodič-oběť domácího násilí. Zákon dále poskytuje zdravotnickým zařízením možnost požadovat ochranu jménem osoby postižené domácím násilím.¹⁵⁵

Společným znakem těchto ochranných opatření je fakt, že jejich nedodržení je trestným činem.

Zcela jiným příkladem postupu policie, která nemá oprávnění pachatele vykázat, ani ho zadržet (samozřejmě pokud není podezřelý z trestného činu), je projekt realizovaný v Killingbecku ve Velké Británii. Policie se zde snažila zamezit recidivě domácího násilí tím, že domácnost, ve které k násilí docházelo opakovaně, preventivně navštěvovala. Výstupem tohoto projektu byl mimo jiné fakt, že počet chronicky recidivujících pachatelů se po roce realizace tohoto projektu snížil.¹⁵⁶

6.6. Primární prevence

Opatření primární prevence se do značné míry překrývají s opatřeními prevence sociální. K osvětě v rámci problematiky domácího násilí je vhodné připomenout, že by se neměla omezit pouze na laickou veřejnost, ale měla by být specificky zacílena i na odborníky, kteří v rámci své profese přicházejí s oběťmi domácího násilí do styku. Jestliže sami policisté, soudci či pracovníci sociálních služeb problém bagatelizují, dochází v lepším případě „pouze“ k sekundární viktimizaci oběti, v horším k další eskalaci násilí, kterému bylo možné účinným a včasným zásahem zvenčit předejít.

¹⁵⁴ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s. 125.

¹⁵⁵ Martinková, M. - Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí. Praha: IKSP, 2001, s. 125-127.

¹⁵⁶ Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s. 67-68.

6.7. Sekundární prevence

Prevence zacílená na rizikové skupiny ohrožené domácím násilím je zatím v plenkách. Na jedné straně odborníci bojují proti mýtu, že domácí násilí se týká pouze sociálně problémových rodin, rodin poznamenaných alkoholovou či drogovou závislostí¹⁵⁷ apod., na druhou stranu sami přiznávají, že například v komunitách imigrantů, chudinských čtvrtích¹⁵⁸ nebo rasově segregovaných skupinách je domácí násilí jednak rozšířenější, jednak má oproti domácímu násilí v „běžné“ populaci svá specifika. Prevence domácího násilí v těchto oblastech je myslitelná spíše jako součást širších programů prevence kriminality jako takové.

6.8. Terciární prevence

Recidiva je v zásadě pojmovým znakem domácího násilí. Čím delší dobu domácí násilí trvá, tím složitější je pro jeho aktéry z kruhu násilí vystoupit. Nutnost pomoci oběti „zvenčí“, nabídnout jí nejen právní a sociální, ale především psychologickou pomoc je všeobecně uznávána. Zvláště bylo-li domácí násilí dlouhodobé a závažné, poznamenává psychiku oběti natolik, že ta není schopna nadále sama efektivně násilí čelit. Párová terapie nebo např. mediace (např. v rámci rozvodového řízení) není vhodná. Terapeuti v rodinných poradnách, ale i soudci či sociální orgány v případech rozvodových řízení, či řízení týkajících se péče o děti, by měli být s tímto faktem seznámeni a v případě, že okolnosti nasvědčují přítomnosti násilí ve vztahu, tyto postupy nedoporučovat.

V otázce terapie pachatele nepanuje mezi odborníky názorová jednota. Přesto se již od 80. let 20. století stává součástí řady projektů a modelů řešení domácího násilí, kde doplňuje a někdy dokonce nahrazuje trestněprávní sankci.

6.8.1. Terapie pachatele

Různosti motivací pachatelů domácího násilí, jejich osobnostních profilů a podob násilí odpovídá i různost vhodných sankčních opatření. V případě závažných trestných činů je samozřejmě nemyslitelné, aby pachatel „vyvázl“ pouze s napomenutím či varováním, případně podmíněným trestem, na druhou stranu je určitá skupina pachatelů, u nichž už pouhá hrozba sankcí, resp. sankce z pozic neformální sociální kontroly dostačuje k tomu, aby nadále od násilí upustili. (Jedná se charakteristicky o tzv. pachatele dvojí tváře.)

Tréninkový program pro muže – pachatele domácího násilí byl nedílnou součástí už Duluthského intervenčního projektu (DAIP) v 80. letech 20. století. Od té doby s většími či menšími obměnami patří k většině národních modelů prevence domácího násilí (např. skotský program CHANGE, bostonský EMERGE nebo Vídeňský tréninkový program pro pachatele domácího násilí).¹⁵⁹ V České republice zatím žádný oficiální terapeutický program aplikován není.

Většina terapeutických modelů vychází z pojetí násilí jako naučeného a sociálně podmíněného chování. Konkrétní podoba terapie se může lišit, častá je skupinová terapie, zaměřená na zlepšení schopnosti ovládat emoce, nácvik relaxace a různých technik modifikace chování. Státy často podporují nejenom programy vedené například probační

¹⁵⁷ Cavanaugh, M.M. – Gelles, R.J. – Loseke, D.: Current Controversies on Family Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, s. 163-189.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁹ Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s.125-129.

službou, ale i programy nestátního (dobrovolného) sektoru, tedy nejenom programy obligatorní, ale i ty, v nichž je účast dobrovolná.

Dobrovolná terapie je samozřejmě vždy výhodou, motivace takových pachatelů, a tím i účinnost terapie bývá vyšší, byť trénink samotný je zásadně stejný pro dobrovolnou i soudně nařízenou terapii.¹⁶⁰ Úprava povinné terapie je v rámci různých projektů odlišná. Ve Vídeňském tréninkovém programu je například začlenění pachatele do terapie výsledkem společného rozhodnutí pachatele a intervenčního centra, v jehož péči je oběť. V rámci nizozemského projektu v Roermondu uzavřela policie dohodu s místním ambulantním zařízením pro péči o duševní zdraví RIAGG, v jejímž rámci mu může měsíčně předat až dva násilníky. Ti se buď dobrovolně podrobí terapii, nebo je jejich případ postoupen soudu. Obdobně pokud násilník s RIAGG nespolupracuje, je postaven před soud. Pokud sezení byla úspěšná, může policie stíhání zahladit. Podmínkou této procedury je, že je na pachatele podáno trestní oznámení pro nepřilíš závažný trestný čin, a o jejím uplatnění rozhoduje prokuratura.¹⁶¹ Jiným nizozemským projektem byl pilotní projekt v Utrechtu, který byl jakousi obdobou rakouského modelu práce s obětí – pachateli byla po policejním zásahu telefonicky nabídnuta pomoc v podobě rozhovoru se sociální pracovnící a psychoterapeutem na půdě policie.¹⁶² Liverpoolský program pro pachatele je realizován prostřednictvím probační služby, jejíž koordinátoři sami vybírají pachatele, pro kterého je terapie vhodná a až na základě tohoto výběru přikáže soud pachateli podrobit se terapii.¹⁶³

Nejpalčivějším problémem terapie je nízký počet pachatelů, kteří se na ní aktivně podílejí a dokončí ji. To pak znesnadňuje i její zhodnocení. Obecně se dá říci, že její účinnost není dostatečně prokázána, výsledky výzkumů jsou neúplné, nezřídka si navzájem protičejí.¹⁶⁴ Jako argument proti jejímu zavádění bývá uváděno riziko „rozmělnění“ reakce trestní justice nebo fakt, že prostředky vynaložené na „péči“ o pachatele jsou vynakládány na úkor prostředků pro jejich oběti. Přesto i v rámci konceptu restorativní justice a v souladu s častým přáním oběti domácího násilí, kterým je primárně život bez násilí a nikoli potrestání pachatele, je vhodné nadále zkoumat nejefektivnější způsoby práce s pachatelem. Lze doporučit maximálně individualizovaný přístup, který bere na zřetel fakt, že ne všichni pachatelé jsou vhodní pro terapeutické působení.

160 Tamtéž, s. 126.

161 Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie. Bílý kruh bezpečí, o.s. 2002, s. 74-78.

162 Tamtéž, s. 95.

163 Tamtéž, s. 94.

164 Marvánová-Vargová, B. – Pokorná, D. – Toufarová, M.: Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008, s.127.

Literatura

- AUERBACH-WALKER, L. E.: Intervention with Victims/ Survivors. In: Weiner, I. B. – Hess, A.K. (ed.): *Handbook of Forensic Psychology*. NY: John Willey and Sons, 1987, s. 602-629.
- BETTERMANN, J.: *Falsche Stalking – Opfer*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2005.
- BOCK, M.: Häusliche Gewalt - ein Problemaufriss aus kriminologischer Sicht. Selektive Wahrnehmung führt zum Mythos männlicher Gewalt. In: *Zeitschrift für Sicherheit und Kriminalität*. 2003, č. 1, s. 25-32.
- BUSKOTTE, A.: *Zpekla ven - Žena v domácím násilí*. Brno: Computer Press, 2008.
- CAVANAUGH, M. M. – GELLES, R. J. – LOSEKE, D.: *Current Controversies on Family Violence*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004.
- ČÍRTKOVÁ, L.: *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998.
- ČÍRTKOVÁ, L.: Oběti domácího násilí. *Psychologie dnes*, 2001, č. 1.
- ČÍRTKOVÁ, L.: Vybrané výzkumy a teorie domácího násilí. *Policista*, 2002, č. 7.
- ČÍRTKOVÁ, L.: Zatím víme víc o ohrožených osobách. *Zpravodaj BKB*. 2003, č. 1.
- ČÍRTKOVÁ, L.: Domácí násilí. *Kriminalistika*, 2006, č. 3.
- ČÍRTKOVÁ, L. – VITOUŠOVÁ, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007.
- ČÍRTKOVÁ, L.: *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada, 2008.
- Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích*. Studie. Praha: Bílý kruh bezpečí, o. s. 2002.
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy R (85) H o násilí v rodině*.
- DRTILOVÁ, J.: Agresivita a násilné chování v nukleární rodině a širší sociální skupině. In *Domácí násilí: záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo*. Praha: ProFem, 1997.
- GJURIČOVÁ, Š. – KOCOURKOVÁ, J.: *Podoby násilí v rodině*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- HELFFERICH, C.: Muster von Gewaltbeziehungen – Ein Beitrag zur hermeneutischen Diagnostik. In: Hoffmann, J. – Wondrak, I.: *Häusliche Gewalt und Tötung des Intimparters*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.
- JOHNSON, M. P. – LEONE, J. M.: The Differential Effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence. *Journal of Family Issues*, 2005, č. 3, s. 322-349.
- JOHNSON, M. P.: Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. *Journal of Marriage and the Family*, 1995, Vol. 57, s. 283-294.
- KAISER, G.: *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1993.
- KAVERMANN, B.: Zusammenhang von häuslicher Gewalt gegen Mutter mit der Gewalt gegen Töchter und Söhne- Ergebnisse neuer deutscher Untersuchungen. In: Hoffmann, J. – Wondrak, I.: *Häusliche Gewalt und Tötung des Intimparters*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.
- J. – KUCHTA, J. - VÁLKOVÁ, H. A KOL.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck. 2005.
- MARTINKOVÁ, M. - MACHÁČKOVÁ, R.: *Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí*. Praha: IKSP, 2001.
- MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B. – POKORNÁ, D. – TOUFAROVÁ, M.: *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008.
- PAINTER, S. L. – DUTTON, D.: Patterns of Emotional Bonding in Battered Women: Traumatic Bonding. *International Journal of Women's Studies*, 1985, Vol. 8.
- PIISPA, M.: Complexity of patterns of Violence Against Women in Heterosexual Partnerships. *Violence Against Women*, 2002, Vol. 8, s. 873-900.

- SCHRÖTTLE, M. – MÜLLER, M.: *Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland*. www.bmfsfj.de/Forschungsnetz/Forschungsberichte. 2004.
- STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR. 2001. Domáci násilí, www.domacinasili.cz.
- STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR. 2006. Domáci násilí II, www.domacinasili.cz.
- STRAUS, M.A. – GELLES, R.J. – STEINMETZ, S.K.: *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*. New York: NY: Anchor, 1980.
- STRAUS, M. A. – GELLES, R. J.: Societal Change and Change in Family Violence from 1975-1985 As Revealed By Two National Surveys. *Journal Marriage and the Family*, Vol. 54, s.465-479.
- VOŇKOVÁ , J.– HUŇKOVÁ, M.: *Domáci násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: ProFem, 2004.
- VYKOPALOVÁ, H.: *Násilí v rodině*. Kriminallistika, 2001, č. 4.
- VYMĚTALOVÁ, S: Domáci násilí: přirozený jev? K postojům české společnosti k problematice domácího násilí. *Sociologický časopis*, 2001, č. 1.
- WALKER, L. E. A.: *The Battered Woman Syndrome*. New York: NY Springer Publishing Company, 1984.
- WALKER, L.: *The Battered Woman*. New York: Harper & Row, 1979.
- WONDRAK, I. (ed.): *Häusliche Gewalt und Tötung des Intimpartners*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.
- ZAPLETAL, J.: Kriminologické aspekty domácího násilí. *Kriminallistika*, 1997, č. 4.

Shrnutí

Ačkoli se přesné definice různí, panuje o základních charakteristikách domácího násilí obecná shoda. Těmito charakteristikami jsou: určitá forma násilného chování, soukromí, ve kterém se toto násilí odehrává, blízký vztah mezi pachatelem a obětí a chroničnost násilných incidentů. Přestože doposud byla největší pozornost věnována násilí páchanému na ženách ze strany jejich partnerů, stoupá v posledních letech zájem i o jiné podoby domácího násilí, jako je násilné chování žen, násilí vůči seniorům, nebo násilí v homosexuálních vztazích.

Etiologie domácího násilí je složitá a nejednoznačná. Moderní teoretické přístupy preferují multikauzální modely, které přihlížejí ke společenským i individuálním kořenům násilného chování v intimních vztazích.

K bližšímu pochopení domácího násilí ho řada autorů klasifikuje, a to nejenom podle formy násilného chování, ale především podle jeho specifické dynamiky. Východiskem těchto klasifikací jsou ovšem převážně výzkumy týkající se žen v roli obětí domácího násilí a je tedy otázkou, do jaké míry se tato třídění dají aplikovat na jiné, výše zmíněné formy domácího násilí.

Výskyt domácího násilí ve světovém i národním měřítku je alarmující, zvláště vezme-li se v úvahu vysoká latence tohoto jevu. Snižování této latence je bezpochyby úkolem policejních, ale i sociálních služeb státu, nicméně pokud bude násilí vůči blízkým osobám považováno za legitimní, ať už jako prostředek výchovy nebo jako způsob řešení konfliktů, nedá se očekávat, že by se prevalence domácího násilí, i přes bezchybnou práci výše jmenovaných státních složek, výrazně snížila. Ačkoli rozdíly v metodice výzkumů vedou k poněkud odlišným závěrům co do konkrétního počtu násilných vztahů, pohlaví násilné osoby nebo závažnosti násilí, fakt, že soukromí rodiny či partnerského vztahu je nejčastějším dějištěm násilného chování, je nepopiratelný.

Z hlediska viktimologie představuje domácí násilí specifický problém. K primární viktimizaci dochází opakovaně, mezi obětí a pachatelem je blízký vztah a oběti trpí zvláštními potížemi nejen somatického, ale i psychického charakteru. Vzhledem k tomu, že rodina je i základním společenstvím ekonomickým a sociálním, přidává se ohrožení oběti sociálním vyloučením a ekonomickým nedostatkem. Nejvýznamnějším psychologickým konceptem následků domácího násilí je i dnes syndrom týrané ženy, resp. syndrom týraného partnera, nejedná se nicméně o jediný relevantní model. Vždy je nutno mít na paměti, že jsou-li v rodině děti, jsou i ony oběťmi domácího násilí, byť nepřímými, a z dlouhodobého hlediska je přítomnost u násilných incidentů mezi rodiči silným rizikovým faktorem kriminogeneze či naopak viktimogeneze.

Obdobně pachatelé domácího násilí se v některých rysech odlišují od pachatelů jiné trestné činnosti. Vedle pachatelů trpících psychologickými, resp. psychiatrickými problémy, tvoří výraznou skupinu i muži v běžném životě „normální“ a konformní, tzv. pachatelé dvojitě tváře. I zde platí, že významnou facilitující okolností při vzniku domácího násilí je společenská tolerance vůči násilí, zvláště násilí odehrávajícímu se v privátním prostoru.

Prevence domácího násilí se odehrává na více úrovních. Žádné opatření, ať už se jedná o osvětu a výchovu, kriminalizaci domácího násilí, pomoc jeho obětem, zvláštní policejní či soudní příkaz charakteru vykázání násilné osoby nebo terapii pachatele i oběti není samospasitelné. V praxi se jako nejúčinnější prevence vzniku a opakování domácího násilí ukázaly interdisciplinární projekty, na kterých spolupracují veřejné subjekty se subjekty soukromými a jejichž cílem není primárně penalizace pachatele, ale naplnění maximy, že každý má právo na život bez násilí.

Klíčová slova

- **domácí násilí**
- **viktimologie**
- **prevence**

Domestic violence and it's prevention

Summary

Though the exact definitions vary, there is a general consent considering the main characteristics of domestic violence. These characteristics are: certain form of the violent behavior, privacy as a location of this behavior, intimate relationship between perpetrator and the victim and chronicity of violent incidents. Although the largest attention has been so far paid to the violence against women, there is a significant increase in the interest in other forms of domestic violence (e.g.: female violence, violence against seniors or violence in homosexual relationships).

The etiology of domestic violence is complicated and ambiguous. Modern theoretical approaches prefer multicausal models that comprehend both social and individual roots of violence.

Number of authors classifies different types of domestic violence not only according to the form of violence, but especially according to its specific dynamics. Because these classifications are mostly based upon surveys of violence against women, it is questionable to what extent are they applicable on another above mentioned forms of domestic violence.

The prevalence of domestic violence is alarming both on worldwide and national basis, especially when its high latency is taken into account. To lower this latency is certainly a task of police and state social service. Still - until violence in private relationships is widely tolerated (as a mean of education or as a way of solving conflicts) it is not to be anticipated, despite flawless work of above mentioned departments, that the latency would decrease profoundly. Despite the differences in methodology that leads to slightly different conclusions as to concrete number of violent relationships, sex of the perpetrator or the gravity of violence, it is a fact, that privacy of family or partnership is the most common location of violent behavior.

From the victimological point of view, domestic violence represents a specific problem. The primal victimization occurs repeatedly, there is an intimate relationship between the victim and the perpetrator and the victims suffer from distinctive physical and psychological symptoms. As long as family is also the basic social and economical unit, there is also a threat of social exclusion and economical deprivation. The most important psychological concept of the domestic violence consequences is still the battered woman syndrome (battered spouse syndrome, battered partner syndrome), though it is not the only relevant model. Children as witnesses of domestic violence are always also its victims (even if only indirect ones) and presence at violence between parents is a risk factor for becoming either a perpetrator or a victim of domestic violence.

Analogously the perpetrators of domestic violence differ in certain aspects from the perpetrators of other crimes. Beside a group of perpetrators suffering from psychological (psychiatrist) problems, there is a large number of "normal" men, conform in their public life, who are violent only in privacy (two-faced offenders). Social tolerance of violence perpetrated in privacy is in these cases one of the crucial facilitating factors affecting the occurrence of domestic violence.

Prevention of domestic violence is realized on several levels. None measure, whether education, criminalization, victim support, police or judicial order such as expulsion or therapy of the victim or offender, is sufficient per se. The most effective prevention of occurrence and recurrence of domestic violence are according to the practice the interdisciplinary projects with both public and private subjects participating. The goal of this

projects is not primarily penalizing the offender, but fulfillment of the maxim, that everyone has right of life free of violence.

Key Words

- **domestic violence**
- **victimology**
- **prevention**